

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST

ALJAŽ GLASER

K fryevskemu branju starovzhodnoslovanske kronike
Pripoved o minulih letih

Magistrsko delo

Mentor: Red. prof. dr. Vid Snoj

Študijski program:
Primerjalna književnost
in literarna teorija –
2. stopnja, DVO

Ljubljana, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST

ALJAŽ GLASER

K fryevskemu branju starovzhodnoslovanske kronike
Pripoved o minulih letih

Magistrsko delo

Mentor: Red. prof. dr. Vid Snoj

Študijski program:
Primerjalna književnost
in literarna teorija –
2. stopnja, DVO

Ljubljana, 2019

Maji Kovačič

Izveček

K fryevskemu branju starovzhodnoslovanske kronike *Pripoved o minulih letih*

Magistrsko delo poskuša odgovoriti na dvojno vprašanje »pristojnosti« in »uporabnosti« literarnoteoretske misli Northropa Frya za potrebe interpretacije srednjeveškega vzhodnoslovanskega kroniškega besedila, znanega pod naslovom *Pripoved o minulih letih* (svslv. *Pověst' vremennyx lét*; skrajšano *PVL*), ki ga je avtor magistrskega dela prevedel v slovenski jezik. Vprašanje pristojnosti je formulirano kot smotrnost odločitve za uporabo specifičnega teoretsko-metodološkega ogrodja za interpretacijo besedila s stališča relevantnosti tega ogrodja in njegove »primernosti času« na eni strani ter kulturne, »civilizacijske« pristojnosti v odnosu do kulture, v katero je bilo interpretirano besedilo zapisano in skozi katero se je kasneje prenašalo, na drugi strani. Vprašanje uporabnosti, ki ga v delu pojmuje kot »pomoč pri odpiranju uvida«, je odvisno od pristojnosti teoretskega pristopa; pristojni pristop je lahko uporaben ali ne, o čemer lahko presodimo s pregledom morebitnih že obstoječih poskusov interpretacije besedila skozi določen teoretski pristop ali s poskusom lastne interpretacije besedila skozenj. V delu po pregledu temeljnih postavk Fryeve literarne teorije in njenega položaja v sodobnem teoretskem horizontu ter njene recepcije v rusko govorečem prostoru (ob čemer se dotaknemo problematičnosti te »civilizacijsko bistvenostne« formulacije) pridemo do ugotovitve, da je to teoretsko ogrodje za interpretacijo *PVL* pristojno z obeh zgoraj navedenih stališč. Po pregledu zgodovinskega, tekstovnega in idejnega konteksta *PVL* se za odgovor na vprašanje uporabnosti Fryeve teorije, v tem primeru njegove tipologije pripovednih kategorij ali »*mythoi*«, obrnemo k branju *PVL*, ki ga je s fryevskimi metodami, prenesenimi skozi teorijo metazgodovine Haydna Whita, opravil Donald Ostrowski. V zaključni diskusiji lahko sklenemo, da je bilo omenjeno branje uspešno in da – ob določenih manjših zadržkih – uveljavlja uporabnost Fryeve misli za interpretacijo *PVL*.

Ključne besede: literarna teorija Northropa Frya, *Pripoved o minulih letih*, interpretacijska pristojnost in uporabnost, metazgodovinopisje

Abstract

Towards a Fryean Reading of the Old East Slavonic Chronicle *The Tale of Bygone Years*

This Master's Thesis strives to provide an answer to the twofold question of the »cognizance« (in Slovene: »pristojnost«) and »applicability« of Northrop Frye's literary theory for the purposes of interpreting the medieval Old East Slavonic chronicle known under the title »*The Tale of Bygone Years*« (OES: *Pověst' vremennykh lét*; shortened: *PVL*), which has been translated into Slovene by the author of the Thesis. The question of cognizance is formulated as that of the propriety of the decision to employ a specific theoretical or methodological framework in order to interpret a text, taking into account the relevance of the framework and its »timeliness« on the one hand and its cultural, »civilizational« cognizance in relation to the culture into which the interpreted text has been inscribed and through which it was subsequently relayed, on the other hand. The question of applicability is also described in the Thesis as »help in providing insight«. It depends on the cognizance of the theoretical framework in question; the cognizant theoretical framework can be expedient or not, which is determined either by taking into account potential pre-existent attempts at interpreting the text in question through this theoretical framework or by providing a fresh attempt at interpreting the text through this framework. In the Thesis we can determine – by, firstly,

providing an account of the foundational principles of Fryean literary theory and its standing in the contemporary theoretical horizon, as well as its reception in the Russian-speaking cultural sphere (when dealing with the latter, we acknowledge the problematic nature of such a »civilizational essentialist« formulation) – that Fryean theory is »cognizant« in matters relating to the *PVL* from both of the aforementioned standpoints. After examining the historical, text-critical and ideological contexts of the *PVL* we approach – with the goal of determining the expedience of Frye's theoretical framework for our purposes (in this specific case, his typology of narrative categories, or »*mythoi*«) – a reading of the *PVL* by Donald Ostrowski, which employed Fryean methods relayed through Hayden White's theory of Metahistory. In the final discussion we can conclude that this reading was successful; we can thus determine that (taking minor hindrances into account) Fryean thought is useful and expedient for the purposes of interpreting the *PVL*.

Key words: literary theory of Northrop Frye, *The Tale of Bygone Years*, interpretational cognizance and expedience, metahistory

KAZALO

1. UVOD	7
2. KRATEK ORIS TEORETSKIH IZHODIŠČ MISLI NORTHROPA FRYA	9
2.1 Znanstvenost in avtonomnost literarne teorije	10
2.2 Teorija načinov (modusov)	11
2.3 Teorija narativnih kategorij (<i>mythoi</i>)	13
2.4 Teorija literarnih žanrov	14
2.5 Trenutni položaj fryevskega kritištva: odpiranje problema pristojnosti	16
3. PRISTOJNOST FRYEVE TEORIJE ZA POMOČ PRI INTERPRETACIJI <i>PVL</i> KOT POTENCIALNO CIVILIZACIJSKO ODDALJENEGA BESEDILA; RECEPCIJA FRYA PRI JELEAZARJU MELETINSKEM	19
3.1 Ali je civilizacija <i>PVL</i> Fryevi teoriji tuja do te mere, da ta ni primerna za pomoč pri interpretaciji njenih pisnih spomenikov?	19
3.2 Recepcija Frya v literarni teoriji na rusko govorečem prostoru	21
3.3 Recepcija Frya pri Meletinskem	23
3.3.1 » <i>Poetika mita</i> « Meletinskega in njegovi teoretski zglede	23
3.3.2 Nekatera strinjanja in razhajanja misli Meletinskega in njegovih teoretskih zgledov v primerjavi s Fryem	25
3.3.3 Dialog Meletinskega s Fryem v <i>Poetiki mita</i>	27
3.4 Sklepi o pristojnosti Frya za pomoč pri interpretaciji <i>PVL</i>	30
4. PRIPOVED O MINULIH LETIH: ORIS ZGODOVINSKEGA KONTEKSTA BESEDILA, IDEJNEGA KONTEKSTA NJEGOVEGA ZAPISA, OBLIK, V KATERIH NAM JE DOSTOPNO, TER KRONISTOVEGA ZGODBENEGA PRIKAZA ZGODOVINE	32
4.1 Zgodovinski kontekst <i>PVL</i>	32

4.2 Rokopisi, v katerih je ohranjeno besedilo <i>PVL</i> – tekstne priče kronike	33
4.3 Nekaj besed o intenci zapisovalca <i>PVL</i> , njegovem miselnem svetu in »ideologiji« ter o besedilnem značaju <i>PVL</i> kot kronike	33
4.4 Zgodovinsko gradivo <i>PVL</i> skozi oči njegovih zapisovalcev in kompilatorjev. K »uzgodbenjem« zgodovine	37
4.5 Sklepni poudarki	43
5. K FRYEVSKEMU BRANJU <i>PRIPOVEDI O MINULIH LETIH</i>	44
5.1 Branje <i>PVL</i> s pomočjo Fryeve arhetipske teorije mitov. Uvod	44
5.2 Metahistorična misel Haydna Whita in z njo povezana problematika	45
5.3 Branje <i>PVL</i> s pomočjo Fryeve teorije <i>mythoi</i> skozi Whitovo teorijo uzgodbenj. Primer Ostrowskega	49
6. ZAKLJUČEK	53
LITERATURA IN VIRI	56

1. UVOD

Spodbuda in povod za nastanek tega magistrskega dela je bilo prevajalsko soočenje njenega avtorja z besedilom starovzhodnoslovanske kronike *Pripoved o minulih letih* (svslv. *Pověst' vremennyx lět*; od tod dalje *PVL*), prevod katerega je leta 2015 izšel pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Kot teoretska referenca za magistrsko delo o omenjenem kroniškem besedilu je bila že zgodaj v procesu snovanja izbrana misel kanadskega literarnega teoretika Northropa Frya, toda primeren način uporabe njegove teorije in smiselnost te interpretativne operacije sta dolgo ostajala nejasna. V skladu s tem je bilo magistrsko delo postavljeno na splošnejšo raven interpretativnega uvida v raziskovano besedilo, na kateri se je njen avtor soočal predvsem s temeljnimi vprašanji aplikabilnosti izbranega metodološkega ogrodja, ni pa skušal razvijati uporabnosti tega ogrodja za specifične probleme interpretacije. Nastalo delo je tako zasnovano kot odgovor na ključni vprašanji, ki ju lahko formuliramo tako:

1.) Ali je teorija Northropa Frya *pristojna* za interpretacijo *PVL*? Ali ni zaradi morebitne »zastarelosti«, »neprimernosti času« ali kulturne oddaljenosti (to sem v nekaterih segmentih magistrskega dela polemično opisoval tudi kot možnost nekakšne »civilizacijske tujosti«, a ne pritrjujoče) neprimerna za takšno delo?

2.) Ali lahko Fryeva teorija – če se v skladu s točko 1.) izkaže za *pristojno* – služi za konkreten uvid v *PVL*; ali ni njena uporaba le možna, temveč tudi nagrajujoča? Ali je Frye, da se tako izrazimo, v pomoč pri odpiranju uvida v *PVL*?

Tidve v bistvu zelo minimalistični vprašanji sta odprli mnoga zanimiva podvprašanja in narekovali nastanek magistrskega dela v pričujoči obliki; to je razdeljeno (poleg uvoda) na pet enot: prvi dve – razdelka o Fryevi teoretski misli in njeni recepciji v kulturno-civilizacijskem okolju, ki ga lahko štejemo za zgodovinsko povezanega s kulturo, v kateri je bila zapisana *PVL* – poskušata odgovoriti na prvo izmed zgoraj opisanih vprašanj, vprašanje o *pristojnosti*.

Sledi razdelek z zgodovinsko in idejno umestitvijo ter pregledom vsebine *PVL*, ki služi kot nekakšen referent za predzadnji (poskus Fryevskega branja *PVL*) in zadnji razdelek (zaključek s kratko diskusijo o spoznanem), kjer s pomočjo komentarja enega

»avtoritativnih« sodobnih branj *PVL* poskušamo odgovoriti na drugo, pomembnejše vprašanje: ali lahko Fryeva teorija služi globljemu razumevanju, uvidu v *PVL*?

2. KRATEK ORIS TEORETSKIH IZHODIŠČ MISLI NORTHROPA FRYA

Kanadski literarni teoretik Northrop Frye (1912–1991) je pomembna, v zadnjih desetletjih nekoliko zapostavljena avtoriteta v sodobni literarni vedi. S svojim delovanjem v 40. in 50. letih (predvsem s svojim bržkone najvplivnejšim delom, *Anatomijo kritištva* [*Anatomy of Criticism*, 1957]) je močno razburkal literarno vedo in druga področja humanistike; v zvezi s pojavitvijo njegovih idej bi lahko govorili malone o kuhnovskem paradigmatnem obratu v literarni vedi (Murnik 9) – enem od mnogih v živahnem svetu idej 20. stoletja.

Kakor vse velike mislece je Frya težko umestiti v to ali ono šolo, smer ali intelektualni tok; nekateri kritiki in zgodovinarji intelektualne misli ga samozavestno postavljajo na različna, včasih med seboj nezdružljiva področja; za nekatere je sopotnik anglosaške nove kritike, za druge najprej napovedovalec, nato pa nekoliko zadržan predstavnik strukturalizma (prim. Eagleton); pomembna vloga, ki jo v njegovi misli igra problematika mita, nekatere bralce napotuje k temu, da ga uvrščajo med ritualiste in teoretike mitopoetike (prim. Meletinski). Fryevo videnje arhetipov v literaturi, kompleksno samosvoje in povezano s problematiko mita, napeljuje k povezovanju kanadskega teoretika po eni strani z Jungovo teorijo kolektivnega nezavednega, po drugi strani pa s tipologijo v krščanski teologiji. Dejstvo, da je Frye deloval kot prezbiterjanski pastor in da je avtor dveh monumentalnih študij o Bibliji (*Veliki kod* [*The Great Code*], 1981; *Besede z močjo* [*Words with Power*], 1990) bi lahko napeljevalo k predpostavki, da gre predvsem ali zgolj za »krščanskega misleca«, toda njegovo delo na noben način ni dogmatično ali zgolj konfesionalno. Njegova misel se je napajala pri vseh omenjenih teoretskih pristopih in metodologijah ter vseskozi stremela k sintezi z opaznim značajem zmernosti, dopuščanja drugačnega mišljenja in »profesorske dobrodušnosti«, kar je nemara, žal, eden od razlogov, da se Fryevemu opusu na sodobnem trgu idej, ki avtorjem in teoretikom postavlja čisto določene zahteve, ne pripisuje velika vrednost (prim. zadnji podrazdelek tega razdelka).

Poglavitne poteze ali vsebinsko-tematski sklopi misli, na katerih je Frye kasneje gradil in jih apliciral v raznih kontekstih, so večinoma zajeti že v *Anatomiji kritištva* iz leta

1957. Za potrebe tega kratkega pregleda bomo kot Fryeva teoretska izhodišča izpostavili njegovo težnjo po znanstvenosti in avtonomnosti literarne vede ter njegove tipologizirajoče teorije literature iz *Anatomije kritištva* (izpuščajoč le teorijo simbolov iz 2. eseja *Anatomije*, ki je le posredno povezana z razmišljanji o književnosti, v katera spada problematika tega magistrskega dela) – teorijo načinov (*modes*), teorijo mitov (*mythoi*) in teorijo vrst (*genres*). Z njimi Frye vzpostavlja bolj ali manj analogne tetrade ali pentade kategorij, ki naj bi sestavljale globinske strukture literature in se premenjavale po določenih zakonitostih skozi čas. Kombinacija tega dvojega – težnje k znanstvenosti in avtonomnosti literarne vede ter odkrivanja globinskih struktur v literaturi, ki omogočajo znanstveno in avtonomno raziskovanje – dobro zajame bistvo Fryevega pristopa k literarni teoriji.

2.1 Znanstvenost in avtonomnost literarne teorije

Literarna teorija, ki jo Frye v skladu z anglosaško konvencijo največkrat imenuje »kritištvo« (*criticism*), je bila skozi celotno 20. stol. v bolj ali manj stalnem stanju krize. Kot tako jo je doživljal tudi Frye v času nastanka *Anatomije kritištva*. V »Polemičnem uvodu« k *Anatomiji* se pritožuje nad »tekmujočimi determinizmi« (*competing determinisms*), ki naj bi uzurpirali literarno vedo; s tem ima očitno v mislih rabo teorij in ideologij zunaj literarne vede (v času *Anatomije* recimo marksizem, tomizem, humanizem, freudovstvo, jungovstvo, eksistencializem itd.), ki jih literarni kritiki uporabljajo pri presojanju književnosti in se s tem po eni strani izogibajo iskanju zakonitosti in zgradbenih načel (frameworks) znotraj literature v korist teoretskemu svetu izven nje (Frye, *Anatomy*, 6), po drugi strani pa literaturo podrejajo »determinističnim« ali, lahko bi rekli, redukcionističnim principom, ki ne omogočajo neideološkega kritiškega vrednotenja.

Literaturo je po Fryu možno preučevati »kot tako«, brez reference na njej tuje »determinizme« – kakor recimo lahko kemija ali anatomija predmete svojega raziskovanja preučujeta brez opiranja na tomistično ali jungovsko teorijo –, ker tudi literatura zajema nekakšen notranje urejen red pojavov:

Jasno je, da kritištvo ne more biti sistematično področje raziskovanja, če v književnosti ni lastnosti, ki bi to omogočala. Torej moramo sprejeti hipotezo, da – kakor za naravoslovnimi znanostmi obstaja urejenost narave – literatura ni nakopičen skupek »del«, temveč red besed.¹ (Frye, *Anatomy*, 17)

V tem citatu sta koncizno zajeta oba postulata fryevske literarne teorije oz. kritištva: avtonomnost (obstoj notranjega reda besed nudi zadostno oporo za raziskovanje književnosti, ki tako ne potrebuje zunanjšega teoretskega ali ideološkega referenta) in znanstvenost (če v literaturi obstaja red, urejenost, na enak način kot v naravi, potem mora biti možno ta red raziskovati z znanstveno metodo, tako kot naravoslovne znanosti preučujejo naravo).

Ta Fryeva programska misel je seveda le na ravni hipoteze. Predpostavljamo obstoja reda v literaturi ni isto kot obstoj reda. Zato je preostanek *Anatomije kritištva* in, lahko rečemo, vse nadaljnje Fryevo raziskovanje zgodovine, umetnosti in književnosti posvečeno iskanju, načrtovanju in prikazovanju te urejenosti. Tudi Fryevo teorijo načinov, mitov in vrst, ki si jo bomo ogledali v nadaljevanju, moramo razumeti kot poskus iskanja (vnaprej predpostavljenega) reda med besedami.

2.2 Teorija načinov (*modusov*)

V prvem delu (»eseju«) *Anatomije* Frye literaturo razdeli glede na t. i. fikcijske načine (*fictional modes*)². Literaturo kot avtonomno in notranje urejeno množico pojavov razume v smislu sovisnega in od zunajliterarne resničnosti drugačnega, a ne ločenega ali neprodušno zamejenega prostranstva (v nasprotju, recimo, z ingardnovsko predstavo o kvazirealnosti; prim. Murnik 6–7). Znotraj tega prostranstva identificira principa ideje in zgodbe kot sestavini literarnih umetnin. »Fikcijsko« v tej dvojici ustreza »principu zgodbe«, »pripovednemu«; pri teoriji fikcijskih modusov gre tako za teorijo pripovedne literature.

Fryevo teoretsko izhodišče tukaj predstavlja Aristotelova *Poetika*. V njej Aristotel pesništvo razdeli glede na predmet posnemanja oz. značaj junaka, ki ga literarno delo prikazuje. Iz tega izpelje definiciji tragedije in komedije oz. tragičnih in komičnih likov v

¹ It is clear that criticism cannot be a systematic study unless there is a quality in literature which enables it to be so. We have to adopt the hypothesis, then, that just as there is an order of nature behind the natural sciences, literature is not a piled aggregate of »works«, but an order of words. (Frye, *Anatomy*, 17)

² Nuša Rozman v slovenskem prevodu *Anatomije* »fictional« prevaja ot »izmišljijjski«.

uprizarjajoči umetnosti; tragedija prikazuje ljudi, ki so boljši od gledalcev, komedija pa takšne, ki so slabši (Murnik 16).

Frye Aristotelovo logiko klasificiranja fikcijskih zvrsti glede na karakteristike junaka, ki se pojavlja v njih, aplicira na druge oblike fikcijske oz. pripovedne umetnosti poleg tragedije in komedije, ki jih, kot smo videli, imenuje *modusi*. Ta princip, lahko bi rekli kar »mersko količino«, uporabno za klasifikacijo modusov, imenuje »junakova moč delovanja« (*hero's power of action*). Na podlagi moči loči med peterimi možnimi oblikami odnosa literarnega junaka do človeške družbe (iz katerih potem izhaja pet skupin fikcijskih modusov):

– če je junak je »boljši« (*superior*) od drugih »bitij« v svoji okolici po načinu (*kind*), gre za boga. O njem govori mit.

– če je junak boljši od ljudi v svoji okolici po stopnji, gre za junaka *romance*.

– če je junak boljši od ljudi v svoji okolici, ne pa tudi od naravnega okolja, gre za vodjo (*leader*); po Fryevem mnenju je imel Aristotel s tragičnim junakom, boljšim od svoje okolice, v mislih prav ta tip junaka. Modus, v katerem operira tak junak, Frye imenuje »visokomimetrični«

– če junak ni boljši niti od svojih soljudi niti od svojega naravnega okolja, gre za slehernika, enega izmed nas; modus, v katerem operira takšen junak, Frye imenuje nizkomimetrični.

– če je junak »slabši« (*inferior*) od ljudi v svoji okolici po razumu ali moči, spada v ironični modus (Frye, *Anatomy*, 33–34).

Ob tem Frye moduse fikcije razvrsti še v dve splošni kategoriji, komično in tragično; v tragični je junak na tak ali drugačen način izločen iz družbe, v komični pa integriran vanjo.

Treba je tudi poudariti, da Frye prvi esej *Anatomije* naslovi kot »Zgodovinsko kritištvo« (*Historical Criticism*); vrste junakov glede na njihovo moč delovanja in posledično modusi namreč praviloma ne soobstajajo v času, temveč v posameznih obdobjih razvoja literature (in kulture), v katerih prevladujejo določene pozicije junaka v odnosu do njegove okolice. Sosledja teh prevladujočih modusov Frye nima za naključnega, temveč predpostavlja predvidljivo prehajanje iz višjih v nižje moduse skozi čas. Ko pa kultura doseže ironični modus, Frye v skladu s filozofijo zgodovine italijanskega retorika in filozofa iz 18. stol. Gimabattista Vica predvideva, da se bo zgodil t. i. »ricorso« (»ponovitev«, »ponovna

pojavitvev») in bo kultura spet prešla v najvišji, mitski modus. Od tod izhaja tudi Fryeva teorija o razlogu vračanja nekaterih modernističnih pisateljev 20. stol. k mitskim oblikam in predstavam (gl. poglavje o recepciji Frya pri Jelezarju Meletinskem).

Vicova filozofija ima nasploh zelo pomembno mesto v Fryevem miselnem svetu; v *Velikem kodu*, ob koncu svojega življenja in raziskovanja, je kanadski teoretik opisal vicovsko dialektiko kot svoje intelektualno izhodišče (Frye, *Code* 5). Tako tudi v drugih sistemih literarnega reda, ki jih opisuje v naslednjih esejih *Anatomije*, opazamo podobno težnjo k dojetanju posameznih skupin fenomenov kot hierarhično urejenih in historičnih, odvijajočih se skozi čas.

2.3 Teorija narativnih kategorij (mythoi)

Frye v *Anatomiji* in tudi sicer uporablja besedo »mit« (*mythos*) tako v običajnem pomenu – pripoved o nadnaravnih bitjih in svetu, ki jo pripovedovalec in poslušalci razumejo kot resnično – kot tudi v pomenu »pripoved« ali »oblika pripovedi« (kar je bližje izvorni grški besedi *mýthos*). Kot sistem različnih oblikovanosti pripovedi ponuja Fryeva teorija mitov zelo podobno množico tipskih variant kot pri teoriji načinov; tipi znotraj obeh teorij so tudi tesno prepleteni, tako da lahko znotraj *Anatomije kritištva* vsakemu izmed modusov pripovedovanja bolj ali manj enoznačno pripišemo tudi specifičen tip *mythosa* kot nekakšno temeljno pripovedovalno kategorijo (Murnik 29).

Te narativne kategorije so štiri, za razliko od modusov v *Zgodovinskem kritištvu*, ki jih je pet. V bistvu bi jih lahko našteali tudi pet, a *ironija* v tej tipološki razpredelnici nastopa skupaj s *satiro*. Število štiri je Frye bržkone potreboval zato, da je vsaki izmed kategorij lahko pripisal letni čas, ki mu po značaju ustreza v ciklu narave. Pari so naslednji (Murnik 29):

<i>narativna kategorija/mythos</i>	<i>letni čas</i>
komedija	pomlad
romanca	poletje
tragedija	jesen
ironija/satira	zima

Tako kot pri teoriji modusov lahko te pare razumemo kot globinske strukture pod površino literature, ki se skozi čas premenjujejo po predvidljivih (vicovskih) zakonitostih; vzporeditev posameznih *mythoi* s kategorijami letnih časov dodatno poudarja tovrstno časovnost, obenem pa tudi cikličnost. Družbo, ki preživlja ironični *mythos* zime, čaka *ricorso* v *mythos* pomladi.

Če torej Frye pri teoriji modusov svojo peterno tipologijo izpeljuje iz možnih pozicij junaka pripovedi (njegove moči delovanja) tako v odnosu do soljudi (ali sobitij, če gre za boga ali polboga) – torej njegove družbene okolice – kot do njegove naravne okolice, sta pri sicer analogni četverni tipologiji *mythoi* obstoj in število predlaganih kategorij izpeljana iz možnih oblik temeljnega človekovega dojetja njegove naravne okolice v času.³

2.4 Teorija literarnih žanrov

Pri Fryevi teoriji žanrov (*genres*) gre v bistvu za formuliranje nekoliko razširjene garniture kategorij, za katere je v slovenski rabi bolj značilen termin »literarna vrsta« (lirika, epika, dramatika). Frye jim dodaja še četrto »vrsto«, pripovedno prozo. Nastane torej nova tipološka četverica.

Če je število in obstoj modusov v teoriji načinov pridobljeno iz možnih stopenj junakove moči delovanja, pri teoriji *mythoi* pa iz števila letnih časov in njihovih konotacij v mitski zavesti človeštva (predvsem njihovih asociacij bodisi z apokaliptičnim – privzdignjenim, veselim, božanskim – bodisi demoničnim – nizkim, žalostnim, peklenskim – podobjem), gre v primeru teorije žanrov/vrst za izpeljevanje iz oblik ali kategorij »ritmov« (razumljenih izvorno v običajnem smislu zvočnega urejanja jezika z izmenjevanjem ali ponavljanjem krepko in šibko označenih mest, kar pri Fryu hitro preraste v predpostavlanje tematskih in, seveda, žanrskih implikacij določenih ritmov in metrumov v književnosti),⁴ ki so možni v besedni umetnosti.

³ Pripomnimo lahko, da štiridelna globinska struktura mita, temelječa na četvernosti cikličnih letih časov, lahko zares velja le za mitološke predstave ljudstev, ki živijo v zmernem ali celinskem podnebnem območju, kjer obstajajo štirje letni časi; za interpretacijo *PVL* to ne predstavlja nujno problema, saj tako kraj zapisa kot dogajalno območje kronike večinoma ustrezata takšnemu podnebnemu pasu.

⁴ To seveda ni novost v literarni teoriji, saj so že helenistični aleksandrijski učenjaki pesniške zvrsti urejali tudi po njihovih običajnih metričnih shemah.

Eruditski Frye je svojo klasifikacijo *mythoi* opremil z mnogimi zanimivimi primeri in ilustracijami iz upodabljaljoče umetnosti od renesanse do postimpresionizma; primeri, podani pri teoriji žanrov, pa razen na področje jezikovne segajo predvsem na področje glasbene umetnosti, vključno z izčrpno rabo notnega gradiva.

Fryevski žanri so tako vzporejeni z naslednjimi ritmičnimi oblikami:

<i>žanr/vrsta</i>	<i>ritem</i>
ep	ritem ponavljanja (<i>recurrence</i>) – »pravilni, utripajoči metrum« (Frye, <i>Anatomy</i> 251)
(pripovedna) proza	ritem nepretrganosti (<i>continuity</i>) – »semantični ritem pomena« (263)
dramatika	ritem spodobnosti (<i>decorum</i>) – »prilagoditev pesnikovega lastnega glasú glásu igralca ali vokalnemu tonu, ki ga zahteva tema ali vzdušje« (269)
lirika	ritem povezovanja/asociacije (<i>association</i>) – »orakeljski« (<i>oracular</i>) ritem (271), naplasten v liriki na vse druge oblike ritma ali ob njih

To je bil pregled tetrad ali pentad, značilnih za Fryevo teorijo globinskih struktur v literaturi. O njih – kakor smo videli v razdelku o znanstvenosti in avtonomnosti literature – avtor *Anatomije kritištva* trdi, da je skozi je možno literaturo znanstveno raziskovati in da raziskovalcu literature nudijo notranjo urejenost predmeta preučevanja, ki raziskovanje sploh omogoča.

2.5 Trenutni položaj fryevskega kritištva: odpiranje problema pristojnosti

Pred nadaljevanjem je morda smiselno, da načnemo eno od zagat, ki jo v sodobnosti odpira odločitev za uporabo Fryeve teorije kot pripomočka ali referenta pri interpretaciji takšnih ali drugačnih besedil – v našem primeru srednjeveške kroniške kompilacije *PVL*. Fryeva teorija je bila radikalna in odmevna v času nastanka in morda še kakšno desetletje po tem, nato pa je bila deležna vse ostrejših zavrnitev na eni strani in vse redkejšje uporabe, vse manjšega vpliva na drugi. Najvišji ugled v literarni vedi so začele dobivati smeri, ki jih je Frye v »Polemičnem uvodu« označil za zmotne, saj bodisi raziskovanju literature odrekajo avtonomnost bodisi zanikajo smisel kakršnega koli raziskovanja in stremjenja k uvidu in spoznavanju resničnosti (razne t. i. sociološke metode v literarni vedi na eni strani ter postmoderna, poststrukturalistična metoda na drugi). Ali je torej odločitev, da poskusimo uporabiti Fryevo teorijo pri iskanju uvida v izbrano besedilo, svojeglava in jalova? Ali je Frye še vedno primeren za pomoč pri literarnem raziskovanju? Ali gre pri uporabi Frya za »času neprimerno razmišljanje«?

Takšno vprašanje zveni na prvi pogled nepotrebno in redundantno; če izbrana metodologija ni primerna za zadano nalogo, ne bo porodila interpretativnih sadov; če pa je, jih bo. Toda zadrega ob uporabi Fryeve teorije se ne dotika toliko njene morebitne neuporabnosti kot njene zavrženosti v sodobnem intelektualnem univerzumu, ki ni nujno posledica njene interpretativne jalovosti, temveč naključnosti in bibavice predpostavk ter predsodkov interpretirajočega občestva.

Kako daleč sta bila že v 80. letih prejšnjega stoletja prignana zavračanje in omalovaževanje Fryevega prispevka k literarni vedi, lahko prikažemo s primerom iz Eagletonovega vplivnega *Uvoda v literarno teorijo* (*Literary Theory: An Introduction*; prva izdaja 1983), katerega metodološko izhodišče bi lahko označili za sociološko (marksistično). Frye (ki ga Eagleton z metodološkega stališča prišteva med strukturaliste in semiotike, po ideologiji pa med buržoazne liberalne humaniste) je v omenjeni študiji predstavljen v izjemno negativni luči in obenem odpravljen kot nepomemben in nezanimiv:

Fryevo delo torej poudarja utopični izvor literature, ker ga zaznamuje globok strah pred dejanskim družbenim svetom, odpor do zgodovine same. V literaturi, in le v literaturi, se lahko znebimo nečistih

»zunanosti« nanašalnega jezika in odkrijemo duhovni dom. *Mythoi* teorije so, kar je pomembno, predurbane podobe ciklov narave, nostalgичni spomini na zgodovino pred industrializmom. Za Frya je dejanska zgodovina suženjstvo in determinizem, in literatura ostaja edini prostor, kjer smo lahko svobodni. Vredno se je vprašati, kakšno zgodovino smo preživljali do zdaj, da bi lahko imeli to teorijo za vsaj približno prepričljivo. Lepota tega pristopa je v tem, da spretno družni skrajni esteticizem z zadostno razredno ugledno »znanstvenostjo« in tako ohranja literaturo kot domišljijško alternativo sodobni družbi ter obenem dela kritištvo spodobno iz perspektive te družbe.⁵ (Eagleton 93)

Takšna kritika se dozdeva pretirana, vendar plastično prikazuje distanciranje sodobne literarne vede (v citiranem primeru vsaj tistega dela sociološke literarne vede, ki ji pripada Eagleton, čeprav so tovrstne tirade čez Frya na splošno prisotne v sodobnem kritičnem pisanju). Na drugem mestu v citiranem pregledu literarne teorije se Eagleton vpraša, kdo sploh še bere Frya in nove kritike (199).

Kot protiargument Eagletonu glede (ne)pristojnosti Frya za interpretativno rabo na splošno in za potrebe tega magistrskega dela bolj specifično lahko polemično uporabimo kar zgoraj omenjeno in Fryu ljubo vicovsko dialektiko *ricorsa*, ki je navsezadnje s svoje teoretične pozicije ne bi mogel v celoti zanikati niti Eagleton. Zgodovina se vrača, in kar se dozdeva zapuščeno in zastarelo, lahko postane spet dragoceno; to lahko velja tudi za misel Northropa Frya. Kakor bomo videli predvsem v predzadnjem ter zadnjem razdelku magistrskega dela, so se obrisi tovrstnega *ricorsa* začeli kazati že pred citiranimi Eagletonovimi besedami, a morda na paradoksalen način. »Metahistorist« Hayden White, eden najvplivnejših postmodernističnih mislecev nasploh (in s tem – lahko rečemo z mero humorja – še bolj »radikalno sodoben« od »pred-postmodernista« Eagletona), je svojo teorijo metazgodovine precej eksplicitno oblikoval na podlagi Fryevih teorij modusov in mitov v *Teoriji kritištva*.

⁵ Frye's work emphasizes as it does the utopian root of literature because it is marked by a deep fear of the actual social world, a distaste for history itself. In literature, and in literature alone, one can shake off the sordid »externalities« of referential language and discover a spiritual home. The *mythoi* of the theory are, significantly, pre-urban images of the natural cycles, nostalgic memories of a history before industrialism. Actual history is for Frye bondage and determinism, and literature remains the one place where we can be free. It is worth asking what kind of history we have been living through for this theory to be even remotely convincing. The beauty of the approach is that it deftly combines an extreme aestheticism with an efficiently classifying »scientificity«, and so maintains literature as an imaginary alternative to modern society while rendering criticism respectable in that society's terms. (Eagleton 93)

Glede tega lahko ugotovimo naslednje: s stališča »neprimernosti času« nimamo razloga, da bi Fryu odrekli podlago za interpretacijo *Pripovedi o minulih letih*. Ne le njegova, temveč vse ideje se lahko po navideznem »diskreditiranju« vrnejo v središče miselnega življenja družbe, čeprav včasih v nepričakovanih preoblekah.

3. PRISTOJNOST FRYEVE TEORIJE ZA POMOČ PRI INTERPRETACIJI *PVL* KOT POTENCIALNO CIVILIZACIJSKO ODDALJENEGA BESEDILA; RECEPCIJA FRYA PRI JELEAZARJU MELETINSKEM

3.1 Ali je civilizacija PVL Fryevi teoriji tuja do te mere, da ta ni primerna za pomoč pri interpretaciji njenih pisnih spomenikov?

Odločanje za uporabo Fryeve literarne teorije pri poskusu interpretacije *PVL* smo v zadnjem podrazdelku prejšnjega razdelka magistrskega dela prikazali kot obravnavo vprašanja o pristojnosti – poklicanosti ali nepoklicanosti teorije, da pomaga pri interpretaciji besedila. Glede »primernosti času« in morebitne zastarelosti Fryeve teorije smo sklenili, da se s tem ni obremenjevati. Drugačno vprašanje pristojnosti in primernosti pa se zastavlja pri razmisleku o odnosu med Fryevo mislijo in drugim predmetom našega zanimanja v pričujočem magistrskem delu (predvsem v 3. in 4. razdelku), se pravi starovzhodnoslovansko kroniko *PVL*.

Fryeva teorija je gotovo najbolj, če ne edino, uporabna za opis in interpretacijo zahodnoevropske literature. Praktično ves ilustrativni material, ki ga Frye uporablja v svojih študijah, je bodisi iz antike, bodisi iz Biblije, bodisi iz (zahodno)evropskih književnosti od srednjega veka naprej. Če bi se izkazalo, da je Fryeva misel v temelju omejena zgolj na interpretacijo (zahodno)evropskih književnosti in da zato na tiste izven tako načrtanega kulturnega polja ni aplikabilna, in če bi bilo možno predpostaviti, da literarni spomeniki srednjeveške Kijevske države ter zgodovinski dediči te politično-kulturne tvorbe ne spadajo strogo v polje »evropske književnosti«, »kulture« ali celo »civilizacije«, bi morali skleniti, da Fryeva teorija za interpretacijo *PVL* ni pristojna.

Tako zastavljeni problem morda zveni podobno nepotreben kot vprašanje o uporabi Frya kot »času neprimerne« misleca v prejšnjem podrazdelku. Raziskovalec mora vendar imeti svobodo, da preizkusi kakršenkoli teoretski prijem, in uporabnost ali neuporabnost tega prijema naj se izkaže skozi preizkus sam. Vnaprejšnje dvomljenje o teoretskem pristopu je le redko uporabno izhodišče za uvid.

Toda kljub temu je problem civilizacijske pristojnosti bržkone treba šteti za relevantnega – predvsem v času, ko v Rusiji kot politično in kulturno najmočnejši izmed kulturno-civilizacijskih naslednic Kijevske države postaja vse bolj priljubljen in cenjen diskurz civilizacijskega »eksepcionalizma«, v skladu s katerim Rusija bodisi v sedanji bodisi v vseh njenih zgodovinskih iteracijah ne spada v evropsko družino narodnih kultur in je tako (Zahodni) Evropi »civilizacijsko tuja«.

To – lahko rečemo ideološko – stališče je leta 2018 v članku »Samota polkrvneža (14+)« (»Odinočestvo polukrovki [14+]«) na zanimiv, malone polliteraren in obenem avtoritativen način izrazil Vladislav Surkov, intelektualno bržkone najživahnejši kremljevski svetovalec. Surkov označuje Rusijo za od Zahoda ločeno civilizacijsko tvorbo (k Rusiji se v civilizacijskem diskurzu, ki ga prakticira Surkov, ponavadi priključujejo tudi druge kulturno-politične naslednice Kijevske države), ki skozi zgodovino niha med približevanjem Zahodu in oddaljevanjem od njega⁶ (Surkov 2018). Težko je reči, ali bi obdobje Kijevske države po Surkovu spadalo med obdobja približevanja tega, kar vidi kot rusko civilizacijo, evropski civilizaciji ali oddaljevanje od nje; toda očitno je, da bi bilo iz zornega kota te ideologije interpretiranje »ruske kulture« v skladu z »zahodnimi metodami« bodisi jalovo bodisi celo nezaželeno, nekakšno dejanje zavržne kulturne apropiacije.⁷

To magistrsko delo ni poklicano, da bi ugajalo zgoraj izraženemu stališču, toda vseeno lahko v protiargument eksepcionalizmu na več načinov demonstriramo Fryeovo »civilizacijsko« pristojnost za interpretacijo *PVL*. Eden od argumentov za pristojnost bi lahko bila že široka raba literarnih spomenikov starega Bližnjega vzhoda (ki v skladu s klasifikacijo

⁶ Po mnenju Surkova so dogodki leta 2014 (od tod formulacija »14+« iz naslova članka) – s čimer je seveda mišljena svetovnopolična kriza, povezana z rusko priključitvijo Krimskega polotoka in s tem povezani dogodki – jasno začrtali umestitev Rusije izven (zahodno)evropske civilizacije za naslednjih 200–300 let (sic!).

⁷ Zanimivo je primerjati trditve Surkova s teorijo civilizacij Arnolda Toynbeeja, ki je v historiografijo vpeljal »primerjalno preučevanje civilizacij« (njegovo zgodovino pisje je trenutno, deloma bržkone zaradi precej izrazitega presojanja drugih civilizacij s stališča evropske, manj brano in citirano). Toynbee v svojem poglavitem delu *A Study of History (Študija zgodovine)* avtoritativno predlaga določitev jasno razmejljivih civilizacijskih enot v zgodovini človeštva; razvoj (in propad) teh civilizacij skozi zgodovino naj bi bila nekakšna poglavitna naloga preučevanja zgodovine. V omenjeni Toynbeejevi študiji se »ruska civilizacija« pojavlja kot specifična, ločena enota; Toynbee ne le da vanjo prišteva kulture, ozemlja in »bistvo« drugih naslednic Kijevske države, se pravi Ukrajine in Belorusije, temveč tudi drugih ljudstev, ki so spadala k imperiju, upravljanemu in vladanemu iz Moskve ali Sankt Peterburga; pojav imperija povsem benigno razlaga kot stadij v razvoju (uspešnih) civilizacij in ga imenuje »faza univerzalne države« (*universal state*). Kakorkoli že, čeprav »rusko civilizacijo« omenja ločeno od njenih sosed, jo ima za predstavnico t.i. »satelitskih civilizacij«: najprej naj bi bila »satelitska« v odnosu do »pravoslavne krščanske civilizacije«, od 18. stol. pa v odnosu do »zahodne civilizacije« (Toynbee 72, 401–406). To kaže na ujemanje (ali morda celo vpliv) med Toynbeejem in Surkovom; toda težko bi rekli, da lahko izvajanja prvega ali drugega zgolj zaradi tega štejejo za prepričljivejša.

civilizacij zgodovinarja Arnolda Toynbeeja spadajo v polje »sirske civilizacije« [Toynbee 72]), predvsem hebrejske Biblije, v Fryevem delu: mar ni svet nastanka teh civilizacijsko in časovno bistveno bolj oddaljen od Frya kot Kijevska država 11. in 12. stol., spomenikov katere pač zaradi njihove relativne obskurnosti v akademskem svetu Kanade sredi 20. stol. (ali pa zaradi katerega drugega razumljivega razloga) ne uporablja? Tako Toynbee kot Surkov bi se bržkone strinjala s tem. Nadalje lahko kot nekaj, kar se približuje protiargumentu zoper Fryevo nepristojnost, navedemo rabo sodobnih ruskih avtorjev v Fryevem ilustrativnem gradivu: v *Anatomiji kritištva* tako recimo uporabi roman *Idiot* Dostojevskega za demonstracijo posebnega tipa ironično-komičnega modusa fikcijske literature, kjer junaka njegova okolica dojema kot pripadajočega ironičnemu modusu in gleda nanj navzdol, bralstvo pa v njem prepoznava vrednote, ki ga približujejo visokomimetičnemu modusu tragičnega junaka (48).⁸

Kot dodaten argument za pristojnost ali zoper njo lahko beremo naslednji razdelek pričujočega magistrskega dela, v katerem poskušamo prikazati nekatere značilnosti recepcije Fryeve misli na rusko govorečem področju (in razložiti njeno relativno ubornost). Razdelek se osredotoča predvsem na recepcijo Frya v enem ključnih del literarne teorije na rusko govorečem področju v 20. stoletju – *Poetiki mita* J. Meletinskega.

3.2 Recepcija Frya v literarni teoriji na rusko govorečem prostoru

Ob pregledu najpomembnejših prispevkov k literarni teoriji z rusko govorečega prostora po letu 1957, ko je Frye z izidom *Anatomije kritištva* postal svetovno pomembna teoretska referenca na področju humanističnih ved, žal opazimo, da kanadski teoretik ni obširno citiran in da njegova misel tam večinoma ni naletela na omembe vredno recepcijo. V poglavitnih delih Bahtina, moskovsko-tartujske šole in drugih najpomembnejših literarnih ter humanističnih mislecev iz takratne Sovjetske zveze, ki so stremeli k celostnemu pogledu na literarno umetnost, referenc na Frya skoraj ne najdemo. Pomembna izjema je Jeleazar Moisejevič Meletinski (1918–2005), avtor vplivne študije o mitu in literaturi *Poëtika mita* (*Poëtika mifa*, 1976).

⁸ Kot drugi primer bi lahko navedli Leva Tolstoja, ki je celo eden od prvih avtorjev, omenjenih v »Polemичnem uvodu« k *Anatomiji* (4).

Deloma je razlog za to iskati v specifičnih pogledih in teoretskih izhodiščih posameznih teoretikov in šol, ki se pač niso prekrivala s Fryevo metodologijo, deloma pa morda, kakor smo videli, v dejstvu, da je Frye po prodoru z *Anatomijo kritištva* tudi na Zahodu relativno hitro pri velikem delu akademskega občestva padel v »nemilost« in v primerjavi z novo generacijo bolj eksplicitno kritičnih in »progresivnih« teoretikov obveljal za zastarelega. Ob tem je, kakor bomo videli ob primeru njegove recepcije pri Meletinskem, na rusko govorečem območju dobil predvsem sloves teoretika mita in bil s tem zanimiv le za tiste raziskovalce na področju literarne vede in humanistike, ki se ukvarjajo z mitom (npr. za Meletinskega) in ne za vedo kot celoto.

Morda je pred nadaljevanjem potrebno pojasnilo glede rabe zvez »rusko govoreči prostor« in »ruska literarna teorija«. Zvezi uporabljam z zavestjo o njuni potencialni problematičnosti in izključujočnosti. Tukaj nas seveda zanima potencialni vpliv Fryeve misli na jezikovno-kulturno-»civilizacijskem« prostoru, kjer se pismenstvo Kijevske države – in s tem tudi *PVL* – lahko upravičeno šteje za neposredno kulturno dediščino. Kot takega je treba šteti prostor, kjer je ali je bil v rabi kateri izmed jezikov, ki so se izoblikovali bodisi iz bodisi v živem medsebojnem stiku z jezikom pismenstva Kijevske države (tega lahko opišemo kot jezik v procesu hibridizacije med cerkveno slovanščino in ljudskimi vzhodnoslovanskimi govori, govorjenimi na področju nastajanja spomenikov pismenstva te države), z jezikom, iz katerega se je razvil jezik pismenstva Kijevske države (cerkvena slovanščina vzhodnoslovanske redakcije), ali pa s slovanskim ljudskim govorom, ki se je skozi proces diverzifikacije razvil v sodobne vzhodnoslovanske jezike in z njimi povezane književnosti in nacionalne kulture.

To ob ruskem kulturno-jezikovnem prostoru seveda vključuje tudi ukrajinskega in beloruskega. Za potrebe tega razdelka magistrskega dela smo se omejili na Fryev vpliv le na vrhove teoretske misli s tega kulturno-geografskega področja, ki so pomembno delovali na razvoj humanističnih ved in bili deležni pomenljive recepcije tudi izven meja omenjenega področja. To žal omejuje naš fokus le na peščico ključnih del, ki so vsa v ruskem jeziku; recepcija Frya v Ukrajini, Belorusiji, pri manj znanih ali odmevnih teoretikih, pišočin v ruščini v Sovjetski zvezi ali kasneje (ter, nenazadnje, recepcija Frya na tem področju izven »teoretske« sfere, se pravi v literarnokritiški praksi ipd.), bi lahko bila predmet druge raziskave.

Zanima nas torej (visoko)kulturna in teoretska refleksija Fryeve misli z omenjenega področja v času po nastopu Frya kot svetovno znane avtoritete v literarni teoriji (kritiki), se pravi vsaj po izidu *Anatomije kritištva* leta 1957. Seveda pa je treba razumeti, da tudi nekatera ključna sočasna dela humanističnih ved izza železne zavese do njenega padca (do takrat se je vpliv Frya v humanistiki tudi na Zahodu že znatno zmanjšal) niso bila široko razširjena ali celo prosto dostopna; toda pri Meletinskem je, kot bomo videli, prisoten relativno močan odziv na Fryevo teorijo.

3.3 Recepcija Frya pri Meletinskem

Eden redkih pomembnejših literarnih raziskovalcev ali teoretikov z rusko govorečega območja (oziroma, korektnije in širše gledano, s kulturno-civilizacijskega območja, kakor smo ga začrtali zgoraj), pri katerem je Fryeva misel naletela na omembe vreden odziv, je torej Jeleazar Meletinski. Meletinski, po izobrazbi germanist, v času svojega delovanja v Sovjetski zvezi najbolj poznan kot etnolog in folklorist, je imel precejšen vpliv s svojimi raziskavami odnosa med mitom in literaturo, ki so strnjene v njegovem *magnum opus Poetika mita* (Javornik 299).

3.3.1 »Poetika mita« Meletinskega in njegovi teoretski zgledi

Delo Meletinskega na področju teorije mita in literarne teorije predstavlja edinstveno sintezo raznih šol in smeri, ki so se osredotočale na vprašanje in pomen mita v človeški družbi, kulturi in literaturi. Meletinski v *Poetiki mita* podaja panoramski pregled dotedanjega zahodnega razmišljanja o mitu od antike prek romantizma do naturistične in mitološke šole, Cassirerjeve simbolične teorije, strukturalistov in jungovske teorije arhetipov. Vse te smeri vzame pod kritični drobnogled, prikazuje njihov doprinos k sodobnemu razumevanju mita ter obenem opozarja na njihove notranje nekonsistentnosti; nekatere, kot bomo videli (recimo to, kar dojemam kot »ritualno-mitološki« pristop Frya), nemara presoja nekoliko ostreje kot druge.

Najpomembneje je na oblikovanje misli Meletinskega bržkone vplival »utemeljitelj ruske zgodovinske poetike« A. N. Veselovski (1838–1906) (Javornik 301), ki ga, kakor bomo videli, Meletinski rad z očitno naklonjenostjo primerja s sočasnimi in kasnejšimi

zahodnoevropskimi teoretiki mita in implicitno obžaluje odsotnost njegovega vpliva na razmišljanje o mitu in literarno teorijo izven rusko govorečega prostora. Veselovski je bil po mnenju Meletinskega, izraženem v *Poetiki mita*, v svojih raziskavah mita in zgodovinske poetike mestoma naprednejši od kanoničnih zahodnoevropskih teoretikov 20. stol. Dejstvo je, da se je že v 19. stol. nagibal k razumevanju družbenih, kulturnih in etnoloških pojavov kot »jezikovnih znakov«, ki so »posledica družbene dogovornosti« (prav tam), zaradi česar ga lahko štejemo domala za strukturalista *avant la lettre*; prav tako ga je zanimal vpliv tovrstno »konstruiranih« etnoloških praks in mitov kot družbenih konvencij na porajanje umetniškega jezika in literature (prav tam).

Glavno teoretsko-metodološko izhodišče Meletinskega – za razliko od splošnega »navdiha« ali nazorskih smernic, ki, lahko rečemo, prihajajo s strani Veselovskega – predstavljata strukturalizem in semiotika moskovsko-tartujske šole, s predstavniki katere je bil tudi v osebnem stiku (Javornik 300–301). Od njih je Meletinski bržkone prevzel izrazito težnjo k znanstveni in logično sovisni interpretaciji bodisi etnološkega bodisi literarnega gradiva, relativno rigorozno znanstveno terminologijo in, kar je bilo morda tedaj najizrazitejše, neodvisnost humanistične znanosti od državne ideologije ter celo kritično presojanje vseh kulturnih pojavov, vključno z ideologijo (prim. 299). To je v Sovjetski zvezi poznih 60. in 70. let zbuvalo posebno »napetost« in sledilce te šole izpostavljalo negotovosti.

Približno tako lahko orišemo splošni duhovni kontekst teoretske misli Jeleazarja Meletinskega. Kar zadeva najpomembnejši segment njegovega doprinosa k humanističnim vedam (tudi in predvsem literarni teoriji) – se pravi teorijo zgodovinske poetike, ki temelji na mitu – pa velja, da je segal po različnih virih, med katerimi lahko izpostavimo teorijo arhetipov Carla Gustava Junga in ciklično videnje časa Mircee Eliadeja.

Javornik v citiranem delu tako izlušči tri poglobitvene podmene teorije mita Meletinskega:

- 1.) mit je produkt kolektivnega nezavednega ustvarjanja in nastaja kot fantazijska tvorba, ki v čustveno-konkretnih personifikacijah odraža realnost;
- 2.) fantazijske in fantastične čustveno-konkretno podobe so v mitu razumljene kot nekaj povsem realnega. V mitu ni razlike med podobo in predmetom, subjektom in objektom, individualnim in kolektivnim. [...]

3.) za mit sta značilna cikličnost časa in izomorfnost prostora. V mitskem kronotopu ni pravega konca in začetka, življenje poteka kot nenehno pojavljanje istega. (305)

Prva od teh predpostavk je očitno prevzeta iz jungovske teorije arhetipov oz. tega, kar Meletinski v *Poetiki mita* označuje z zvezo »analitična psihologija«. Druga, za Meletinskega po Javornikovem mnenju najpomembnejša predpostavka, je nekako predmet konsenza v sodobni antropologiji; resničnost mita za njegove nosilce in prenašalce je privzeta v različnih intelektualnih šolah in tokovih, pri Eliadeju, Jungu, Frazerju, cambriški ritualni šoli itd. (pri zadnjih dveh sicer le kot nekakšna iluzija realnosti, najboljši približek védenja o realnosti, ki so ga sposobni formulirati predstavniki predznanstvenih družb). Tretja predpostavka Meletinskega pa se očitno nanaša na miselni okvir cikličnosti časa v mitu, ki je bil osrednjega pomena za Mirceo Eliadeja.

3.3.2 Nekatera strinjanja in razhajanja misli Meletinskega in njegovih teoretskih zgledov v primerjavi s Fryem

Zavezanost znanstvenosti pri humanističnem raziskovanju, ki jo je Meletinski prevzel od strukturalistov in semiotikov moskovsko-tartujske šole, njegova izvajanja nemara približuje Fryevemu spodbujanju znanstvenosti v literarni vedi, ki smo ga v prejšnjem razdelku predstavili kot nekakšen »sprožilni moment« njegove kritike sočasne literarne vede. Toda vsebina znanstvenega in logično sovisnega raziskovanja, kakor si ga je zadala moskovsko-tartujska šola in po njej Meletinski, se po drugi strani odmika od fryevske literarne vede: pri Fryu znanstvenost literarne vede vedno nastopa v paru z njeno avtonomnostjo, za omenjene sovjetske teoretike pa se literarna veda prepleta z etnologijo, sociologijo, kibernetiko itn. Po drugi strani lahko trdimo, da je eden poglobitnih dosežkov glavnega predstavnika moskovsko-tartujske semiotične šole, Jurija Lotmana, prav formulacija specifične »strukture umetniškega teksta« in umetniškega jezika, na katero so ob preučevanju literarno-umetniških tekstov vplivali tudi strogo znanstveni pristopi, povezani s kibernetiko, računalništvom in strojnimi prevajanjem. To morda lahko – s povsem drugačnega teoretsko-nazorskega izhodišča kot Fryeva literarna »znanost« – prispeva k nekakšni razmejitvi umetniškega teksta oz. literature od drugih oblik znakovne komunikacije ter njeni

»avtonomizaciji« v odnosu do njih. Zaradi tega je nemara možna tudi določena mera avtohtonizacije, avtonomizacije vede, ki se ukvarja s temi tipi tekstov, toda morda le, če se ta drži Lotmanove semiotične metodologije.

Druga pomembna ločnica med Meletinskim in moskovsko-tartujsko semiotično šolo na eni strani ter Fryem na drugi je razkorak med (od ruskega formalizma podedovanim) primatom »sinhrone« komponente v preučevanju literature, mita in drugih znakovnih formacij pri prvih in poudarkom na »diahronem« motrenju tisočletnih razvojnih osi znotraj literature in literatur pri Fryu. Fryeva misel je bržkone najprodnornejša, ko se ne posveča niti določenemu literarnozgodovinskemu momentu niti posameznemu literarnemu tekstu, temveč ko postulira globoke, monumentalne zgodovinske silnice, razvojne stadije in zakonitosti – ki ležijo za temi razvojnimi stadiji – literature. Kot bomo lahko do neke mere videli v predzadnjem in zadnjem razdelku magistrskega dela, je fryevsko »branje« specifičnega teksta zahtevna, domala vprašljiva operacija; tekst je seveda moč osvetliti z raznih perspektiv fryevske zgodovine, tipologije in mitologije, a pri tem ostaja predvsem eksponat, »dokazno sredstvo« za prikazovanje globinske, epohalne moči vzajemne nanašalnosti literarnih spomenikov v skladu z zakonitostmi k lastnim izvirov vračajoče se zgodovine.

Tudi v Fryevih delih, ki se dotikajo opusa specifičnega avtorja na področju literature (recimo v njegovi prvi veliki študiji, naslovljeni *Fearful Symmetry* [*Strašna simetrija*] o delu in miselnem svetu angleškega predromantičnega pesnika in mistika Williama Blaka) ali posamezne literarne zvrsti, posebej značilne za določeno obdobje v literaturi na določenem področju (recimo v študiji *The Secular Scripture* [*Posvetno Pismo*], posvečeni zvrsti srednjeveške in renesančne romance), je to, kar lahko štejemo za »posamezno« (pesem, opus, zvrst itd.), zanimivo bolj ali zgolj kot ključ, vstopna točka v vicovsko ciklično zgodovino jezika in umetnosti – in ne samo na sebi. Seveda Frye ceni posamezne umetnine Blaka ali srednjeveških romanserjev kot estetsko avtonomne objekte, vendar v skladu s poudarki svojega »kritištva« ali teorije teži k temu, da pri interpretaciji teh del njihove specifikke uporablja za orisovanje svoje filozofije jezika, literarnih vrst in časa (ne pa drobnih postopkov v delih samih). Lahko bi rekli, da Fryu do neke mere manjka jezik za opisovanje sinhronega, česar pa ne smemo nujno videti kot pomanjkljivost njegove teorije v primerjavi s prej omenjenimi semiotiki moskovsko-tartujske šole ali z Meletinskim.

Moskovsko-tartujska šola – in z njo povezani Meletinski – je torej v nasprotju z zgoraj zarisano fryevsko tendenco iskanja nekakšne nadzgodbe v literaturi bolj osredotočena na precizno iskanje enot pomena v posameznih tekstih ali zakonitosti za porajanje teh enot v umetniškem jeziku. Ta tendenca je v veliki meri izšla iz opozorilnega formalizma zgodnjega 20. stol., ki se je izrazito bolje znašel na področju »sinhronega« vpogleda v pojavnosti jezika in literature, za primer katerega lahko štejemo tudi »*close reading*« ali natančno interpretacijo posamezne »visokokulturne« znakovne manifestacije (pesmi, novele ...). Formaliste so zanimale mikrosilnice, ki operirajo znotraj besedila – funkcije, postopki, prestopki itn. – predvsem v povezavi z vzpostavljanjem funkcije umetniškosti v besedilu.

Toda s trditvijo, da je tudi njihovo preučevanje literature in umetniškega jezika nekako omejeno na sinhrono os, bi tako Meletinskemu kot predstavnikom moskovsko-tartujske šole storili krivico; če so ti do neke mere podedovali terminologijo in splošni miselni okvir od svojih formalističnih predhodnikov, tako teorija mita Meletinskega kot semiotika Lotmana izkazujeta veliko mero uporabnosti, recimo, na področju kulturne zgodovine. Četudi dela omenjenih mislecev in šol praviloma ne segajo na področje teorije zgodovine literature (kar lahko rečemo, kakor smo videli, za mnoga najpomembnejša Fryeva dela ali za najizrazitejše miselne tokove v teh delih), to ne pomeni, da njihove metode niso uporabne za preučevanje razvoja, interakcije, izginjanja in porajanja kulturnih fenomenov skozi čas.

Če potegnemo črto pod povedanim, lahko sklenemo, da Frya od Meletinskega in njegovih neposrednih teoretsko-metodoloških zgledov ločijo temeljne poteze njihovih pristopov k preučevanju literature. To deloma pojasnjuje tudi odsotnost njegovega vpliva ali vsaj tvorne recepcije v njihovem miselnem svetu.

3.3.3 *Dialog Meletinskega s Fryem v Poetiki mita*

V skladu s svojim primarnim področjem raziskovanja – »literarno antropologijo« mita – Meletinski Frya, kot bomo videli, dojema predvsem kot literarnega teoretika mitološke šole skupaj s Frazerjem, Maud Bodkin itd. (Meletinski 7). »Teorija mitov« seveda predstavlja le del Fryeve misli (eno četrtino, če preštejemo število vseh študij v *Anatomiji kritičstva* in z njim delimo število študij, neposredno posvečenih mitu); z zamejevanjem Fryevega

literarnoteoretskega razpona zgolj na ta segment mu bržkone delamo krivico (Meletinskemu je bila očitno dostopna vsaj *Anatomija* v celoti), toda treba je upoštevati, da, kakor smo videli, eminentni rusko govoreči sodobniki Meletinskega Frya v svojih poglavitnih delih večinoma sploh niso citirali ali kako drugače upoštevali njegov prispevek k literarni in drugim humanističnim vedam.

V *Poetiki mita* Meletinski, nasprotno, uporablja zglede in citate iz *Anatomije*, pa tudi nekaterih krajših Fryevih del. Pogledjmo si torej поближе, kako in na katerih mestih se Meletinski zateka k Fryu ter njegovi misli in ji bodisi sledi bodisi polemizira z njo.

Prvi del *Teorije mita*, naslovljen »Novejše teorije mita in ritualno-mitološki pristop k literaturi«, zajema obširen pregled pogledov na položaj mita v kulturi in literaturi, začeni sicer s Platonom, a s poudarkom na poznem 19. ter 20. stoletju (Meletinski 11–131). Po pregledu pogledov na mit in njegovo mesto v kulturi in literaturi pri znanstvenih šolah in smereh, kot so ritualizem, funkcionalizem, »analitična psihologija«⁹, »francoska sociološka šola«¹⁰, simbolične teorije Ernsta Cassirerja in Susanne Langer ter strukturalizma, Meletinski predstavi svoje videnje t.i. »ritualno-mitološke šole v literarni vedi«, v kateri osrednje mesto pripisuje prav Fryu (79).

Ritualno-mitološko šolo v literarni vedi ruski etnolog razume kot »rezultat osvojitve izkušnje literarnega modernizma in [...] prodiranja etnoloških teorij dvajsetega stoletja na področje literature« (prav tam). Kot izhodišče za razvoj omenjene smeri oz. šole v literarni vedi Meletinski vidi ritualizem Frazerja in cambriške šole, pri čemer zahodne ritualiste in mitologiste označi za »zamudnike« v primerjavi z rusko literarno vedo, saj naj bi (prej omenjeni ruski etnolog in folklorist) Aleksander Veselovski v svojih delih razvil podobno obliko literarnovednega pogleda na mit.¹¹

⁹ To poimenovanje Meletinski uporablja za klasično psihoanalizo, se pravi za dela psihologov iz poznega 19. in predvsem prve polovice 20. stoletja, kot so Wundt, Freud, Jung itd. (48–61).

¹⁰ Spet tako pa Meletinski imenuje intelektualno smer prve poznega 19. in prve polovice 20. stol., izraženo v delih Emila Durkheima in Luciena Lévy-Bruhla (35–48).

¹¹ Tovrstna drža kulturnega in jezikovnega »patriotizma«, ki se izraža v pripisovanju primata ruskim raziskovalcem na raznih področjih znanosti v primerjavi z »Zahodom« in težko dokazljivem predpostavljaju prvotnega izvora pomembnih znanstvenih dognanj na rusko govorečem področju, je do neke mere značilna za Meletinskega. V kolikšni meri je to izraz iskrenega prepričanja avtorja, koliko pa predstavlja subtilno strategijo uporabe diskurza, ki je bil v času nastanka pisanja *Poetike mita* (60.–70. leta 20. stoletja) v Sovjetski zvezi, kjer je Meletinski deloval, nadvse odobran s strani oblasti, ni jasno.

Tukaj Meletinski Frya označi celo za »vodj[o] ritualno-mitološke kritike, [po čigar mnenju] bi Frazerjevo *Zlato vejo* lahko šteli kar za literarnovedni priročnik [...]« (80). Ta oznaka se zdi presenetljiva in nekoliko zaletava, saj, kakor smo že poudarili, Fryeva mitološka metoda predstavlja le »četrtno« njegove misli (in še to le v *Anatomiji kritištva*), Meletinski pa ga prikazuje izključno kot »mitologa«. Nadalje »ritualno-mitološka šola«, kakor jo vidi Meletinski, ni bila institucionalizirano gibanje (niti kar zadeva cambriško ritualistično šolo), ki bi lahko imelo »vodjo«, za kakršnega Meletinski precej enoznačno označi Frya. In tretjič, z izborom citata o *Zlati veji* Meletinski kanadskega teoretika prikaže predvsem kot Frazerjevega sledilca, čigar misel je sekundarna in derivativna v odnosu do njegovega velikega predhodnika.

Meletinski s Fryem spet stopi v dialog v razdelku *Poetike mita*, kjer je izpostavljeno delo pripadnikov »ritualistično-mitološke šole« na področju teatrologije, predvsem v zvezi s Shakespearovo dramatiko ter potencialnim ritualističnim izvorom gledališča. Gledališče po mnenju Meletinskega resnično »izvira iz ritualov« (82), potencialno *enačenje* tragedije ali komedije z ritualnimi obrazci pa ostro zanika (82–83). Na tem mestu kot predstavnike tovrstnega videnja gledališča – in na področju gledališča predvsem Shakespearove dramatike – omeni vrsto »zahodnih« literarnih teoretikov, zgodovinarjev in etnologov – ob Fryu še H. Weisingerja, H. Watta in F. Fergusona – ter poudari, da se njihove ideje »ujemajo z idejami [rusko-sovjetskega psihologa] L. S. Vigotskega v njegovih zgodnjih delih o Hamletu« (82). Tukaj spet vidimo značilno namigovanje na ruski intelektualni primat in zahodno intelektualno »zamudništvo«, ki smo ga komentirali v zgornji opombi.

Poglobljeno »eksplikacijo« in kritiko (svojega videnja) Fryeve misli Meletinski prihrani za konec poglavja o »ritualno-mitološki šoli v literarni vedi«. Svoje videnje Frya kot predvsem in le pripadnika omenjene »šole« ponovno utrdi z označitvijo *Anatomije kritištva* za »programsko delo ritualno-mitološke šole« (89) in s formulacijo »Frye literaturo in mit zbližuje predvsem tako, da literaturo raztaplja v mitu« (prav tam).

Fryev literarnokritičski projekt je po Meletinskem možno povzeti kot poziv k temu, da bi »zgradili literarno antropologijo ter da bi za literarne zvrsti našli etnološke modele in arhetipe« (89). Fryeva »idola« naj bi tako bila Frazer in Jung – Frazer očitno kot propagator etnoloških ali mitoloških modelov, Jung pa arhetipskih (prav tam). Frye naj bi zagovarjal

popolno enotnost rituala, mita in arhetipa, obenem pa poskušal utemeljevati literarni »pomen« na arhetipu in »pripovedovanje« na mitu (prav tam) – tukaj Meletinski očitno izvaja nekaj podobnega »dekonstrukciji« Fryeve misli, išoč v njej skrite aporije.

V sklepni fazi svojega pregleda sodobnih teorij mita sicer pohvali Fryevo delo (skupaj z Maud Bodkin) na področju raziskovanja krščanske mitologije kot »slovnice številnih pesniških tradicij« (129), toda s stališča zmernosti opozarja na to, kar vidi kot implicitni redukcionizem Fryevega mitološkega pristopa, ki naj bi tudi v literarnih delih, ki nimajo dejanske povezave z mitološko tradicijo, že »po definiciji« videl delovanje mitološke »slovnice« (130).

Pri obravnavi vloge mita v modernistični književnosti 20. stol. se distanciranje Meletinskega od Frya izkaže za nekoliko manj izrazito, saj je njuno temeljno (in do neke mere samoumevno) opažanje, da namreč v književnosti tega obdobja videmo vračanje k mitskim vzorcem, vsaj na površinski ravni medsebojno kompatibilno, le da se v fryevski zgodovini vpenja v obširnejše vzorce razvoja kulture, jezika in misli, Meletinski pa išče bolj ali manj le neposredne kulturno- in duhovnozgodovinske povode za omenjeni pojav. V *Poetiki mita* Meletinski opredeli vračanje mitoloških vzorcev v modernistični književnosti 20. stol. kot refleks na predhodno (realistično ali sociološko) tendenco v umetniški literaturi 19. stol.: »Zavračanje sociološke zasnove romaneskne strukture in prehod od prikazovanja socialnih tipov na univerzalno mikropsihologijo slehernika sta omogočila delno rabo arhaičnih pripomočkov za urejanje pripovedovanja in rabo mitološke simbolike« (295). Meletinski torej ne predpostavljaja nujnosti ponavljanja tega vzorca v širšem diapazonu duhovne zgodovine. Frye pa, razumljivo, vidi pojave v sodobni kulturi skozi optiko svoje vicovsko obarvane filozofije zgodovine. V skladu s tem videnjem se mora po vulgarni epohi zgodovine predvidljivo zgoditi *ricorso* nazaj v mitično, poetično epoho bogov, in tako dalje po ustaljenih dialektičnih tirnicah (Frye, *Code*, 5).

3.4 Sklepi o pristojnosti Frya za pomoč pri interpretaciji PVL

V tem razdelku smo se lahko prepričali, da Fryeva misel ni nezdržljiva s kulturno-civilizacijskim okoljem, ki se je razvilo skozi zgodovino (delno) iz vzorcev, zajetih v *PVL*, in ga imamo lahko za njenega dediča. Zaradi raznih naključnosti in posrednih vzrokov

njegova teorija v omenjenem prostoru morda ni bila deležna široke recepcije, a ne zaradi kakšne civilizacijske nezdržljivosti ali Fryevega ozkoglednega fokusa na kulturo Zahoda. Za potrebe tega magistrskega dela oz. drugega podvprašanja k prvemu vprašanju, na katerega skušamo v njej odgovoriti – se pravi »kulturno-civilizacijske« pristojnosti –, ni ključno, da je recepcija Frya v rusko govorečem območju in, gledano ožje, pri Meletinskem pičla ali »negativna«, temveč da ruski teoretik mita Frya nikakor ne odpravi kot povsem »tujostnega«; njuna nestrinjanja so prej posledica specifičnih razhajanj in neujemanj med njunimi pristopi. S stališča Meletinskega potencialna splošna neuporabnost Frya za interpretacijo besedil njegove kulture sploh ni tema razprave.¹²

Fryeva teorija je torej tudi s stališča potencialne »civilizacijske tujosti« – če kaj takšnega sploh lahko obstaja – zagotovo pristojna za raziskavo *PVL*. Če nič drugega, nam torej izsledki tega razdelka lahko dajo proste roke, da se lotimo *PVL* same, si naposled ogledamo specifičen Fyevski pristop k njenemu razumevanju in presodimo, ali ni le možen, temveč tudi uporaben.

¹² Dodati moramo, da se Meletinski v *Poetiki mita* loteva predvsem interpretacije »zahodnoevropske« književnosti in torej tudi samega sebe vidi kot »civilizacijsko pristojnega« za presojanje tistih literarnih tradicij, ki so predstavljale primarni interes za Northropa Frya.

4. PRIPOVED O MINULIH LETIH: ORIS ZGODOVINSKEGA KONTEKSTA BESEDILA, IDEJNEGA KONTEKSTA NJEGOVEGA ZAPISA, OBLIK, V KATERIH NAM JE DOSTOPNO, TER KRONISTOVEGA ZGODBENEGA PRIKAZA ZGODOVINE

4.1 Zgodovinski kontekst PVL

Sodobna zgodovina in tekstna kritika postavljata nastanek originalnega rokopisa – ali rokopisov – *PVL* v drugo polovico 11. ali začetek 12. stoletja; nastali naj bi v skriptorijih Pečerskega samostana v bližini Kijeva, takrat političnega, gospodarskega in kulturnega središča državne tvorbe, v slovenščini večinoma znane pod imenom Kijevska država ali Kijevska Rusija (sorodno angl. *Kievan Rus'*; rus. *Drevnjaja Rus'*, dob. *Stara Rusija*). Ta država se je oblikovala na območju plovnih rek vzhodnoevropske ravnice pod vplivom vikinških (varjaških) trgovcev in vojščakov, ki jim že kronist *PVL* pripisuje vodilno vlogo pri povezavi predržavnih plemenskih skupnosti na tem območju. V naslednjih stoletjih je prvotno vikinška (varjaška), nato pa v pretežno vzhodnoslovansko prebivalstvo asimilirana knežja elita vladala vse bolj razdrobljeni skupnosti knežjih posesti. Postopno se je namreč ta državna tvorba iz relativno centralizirane, z opaznim središčem ob spodnjem toku reke Dneper (mesta Kijev, Perejaslavelj, Černigov), preoblikovala v skupek kneževin pod oblastjo raznih vej dinastije Rjurikovičev, zapletenih v pogosto medsebojno vojskovanje; obenem so tej geografsko-kulturno-politično definirani regiji neprestano grozili vpadi stepskih nomadskih plemen (sprva predvsem Pečenegov, nato Polovcev oz. Kumanov), ki so sicer bržkone imeli kulturno kohezivni učinek, so pa še dodatno slabili družbo, že tako podvrženo nasilju med notranjimi frakcijami (prim. Shepard).

Za civilizacijo Kijevske Rusije, kakršna se je kazala v času nastanka *PVL*, in predvsem za ožji kontekst nastanka tega besedila je imelo vlogo osrednjega svetovnonazorskega referenta krščanstvo vzhodne, pravoslavne različice, kakršnega je vladajoča knežja elita zlagoma sprejela do konca 10. ali začetka 11. stol. (pred tem so vse plasti prebivalstva, od vladajoče knežje dinastije vikinškega porekla do kulturno in etnično raznolikega podložnega prebivalstva, večinoma izpovedovale različne oblike politeističnega poganstva) (Franklin 12–20). Če odštejemo relativno uborno dediščino runskih napisov (110–115), je pokristjanjenje v Kijevsko državo prineslo pisno kulturo, kar je čez dobrih 100

let omogočilo nastanek *PVL*, enega prvih večjih in relativno avtohtonih spomenikov novonastalega pismenstva.

4.2 Rokopisi, v katerih je ohranjeno besedilo PVL – tekstne priče kronike

Besedilo *PVL* je izpričano v več rokopisnih virih: v Lavrencijskem kodeksu iz leta 1377, v Hipatijejskem iz leta 1425 (ta veljata za najstarejša in »najboljša«),¹³ v Radzivilovskem iz 90. let 15. stol. (bržkone najbolj razkošnem, opremljenem z raznolikimi iluminacijami), v Akademijskem s konca 15. stol. in Hlebnikovskem iz 16. stol. K tem nekateri dodajajo tudi *Pogodinov* rokopis iz 17. stol., ki pa je derivativen v odnosu do *Hlebnikovskega* in daleč najmlajši (Ostrowski, *Povest' XIX–XXI*).

Naštetim rokopisom je skupnen material od mitske predzgodovine (vesoljnega potopa) do začetka 12. stol. (Lavrencijski rokopis se konča leta 1110, Hipatijejski pa 1117), po tem času pa se zapisi sicer nadaljujejo, toda začnejo se razhajati med seboj in očitno posredujejo kroniško dokumentacijo iz perspektive regij, v katerih so rokopisi nastali (Lavrencijski je bil recimo narejen za Suzdalskega kneza). Nekateri vsebujejo tudi vrinjene nekroniške tekste, kakršen je recimo *Nauk Vladimirja Monomaha (Poučenie Vladimira Monomaha)* iz Lavrencijskega kodeksa. Omenjeni material od vesoljnega potopa do 12. stol. v rokopisih oblikuje sovisno tematsko enoto z očitnim zgodbenim lokom, prav tako pa so zgodovinski dogodki opisani bistveno bolj podrobno kot v nadaljnjih zapisih (Cross in Sherbowitz-Wetzor 3–4).

4.3 Nekaj besed o intenci zapisovalca PVL, njegovem miselnem svetu in »ideologiji« ter o besedilnem značaju PVL kot kronike

Da bodo postale razumljivejše vsaj nekatere silnice, ki so se pojavljale pri »uzgodbenju« (gl. naslednji razdelek) zgodovine s strani zapisovalcev in kompilatorjev *PVL*, lahko na tem mestu predstavimo nekaj misli o tem, kakšna bi lahko bila njihova »ideologija« ali naziranje, s katerega pristopajo k sestavljanju besedila. Seveda je treba razumeti, da zgolj

¹³ »Dober« rokopis je v tekstnokritiški terminologiji rokopis, ki se zaradi manjšega števila prepisovanj ali kvalitetnejših prepisovalnih praks v manjši meri odmika od hipotetičnega originala oz. protografa, t.j. rokopisnega vira, iz katerega izhajajo vsa znana rokopisna izročila določenega teksta.

z »ideologijo« piscev, tudi če je ta povsem na dlani (kar za kompilatorje *PVL*, oddaljene v času in kot posameznike skoraj povsem nepoznane, ne velja), ni mogoče dokončno razložiti njihovih odločitev pri sestavljanju teksta. Na delu so vedno tudi druge silnice, osebnostne, občečloveške, naključne ali – če si drznemo uporabiti nekoliko naivno formulacijo – zgolj želja, da bi bilo besedilo *lepo napisano*. Kronisti *PVL* seveda še niso poznali pojma »umetniška literatura« ali »leposlovje«, toda nekatere značilnosti, ki so z našega stališča veljavne zanju, so stalnica v vsakršni produkciji besedil, še posebej če gre za pripovedovanje (to vsekakor drži v primeru *PVL*) in če zapisovalec ne stremi zgolj k jasnosti zapisanega, temveč uporablja jezik (figure v jeziku, slog itd.) tudi za izvajanje čustvenega odziva bralcev. Glede tega lahko pri branju *PVL* opazimo, da imajo vsaj nekatere pasaje v njej izjemen čustveni naboj in so za nas, vsaj v tem smislu, očitno »leposlovne«.

PVL lahko torej, kot smo že omenjali, umestimo v besedilno zvrst kroniškega zgodovinarja; tovrstna besedila zgodovino (dogodke v času, kakor jih pozna, presoja in interpretira kronist) popisujejo in urejajo po kronološkem redu, večinoma ne ozirajo se na inherentno povezanost dogodkov (»kronika« 188). Seveda pa tudi tovrstni teksti niso niti »ideološko neobremenjeni« niti na logiko pripovedovanja povsem neobčutljivi popisi zgodovinskih dejstev. Z izborom popisovanja vrednih dogodkov, ki so se po informacijah kronista¹⁴ dogodili v istem letu, in z izbiro retoričnih strategij vse do rabe epitetov za posamezne osebe kronist¹⁵ konstruira svojevrstno pripoved, ki tako ali drugače ustreza njegovemu svetovnemu nazoru; ta pa je, kakor smo nakazali zgoraj, v primeru kronista *PVL* po eni strani poglavito določen s kontekstom krščanske religije, po drugi strani pa z zahtevami, potrebami in predpostavkami knežjih naročnikov teksta. Tako kroniški tekst predstavlja predvsem krščansko časovno prostranstvo, v katerem se po logiki »odrešenjske zgodovine« v človeški zgodovini odraža božja volja, ter obenem poudarja vlogo vladarjev Kijevske države v njej (prim. Malmenvall 2015). Tovrstna idejna podstat preveva krščansko zgodovinarstvo od njegovih začetkov; prvi pomembnejši primer krščanske kronike, *Kronika Evzebijia Cezarejskega* iz 4. stol. po n. št., tako bila ni le prvi poskus krščanskega pisca, da bi popisal in vzporedil dogodke biblijske in svetovne zgodovine (»Eusebius« 574), temveč je obenem tudi poskus, kako to zgodovino opomeniti z »odrešenjskega« stališča (to lahko

¹⁴ S stališča sodobnega zgodovinarja so zgodovinski viri kronista *PVL* seveda nezanesljivi.

¹⁵ Tukaj – in nasploh v pričujočem magistrskem delu – puščamo nekoliko ob strani vprašanje, ali je *PVL* kompliralo mnogo kronistov ali je besedilo najbolje interpretirati kot delo samostojnega ali dveh samostojnih piscev.

obenem razumemo kot obliko krščanskega apologetskega argumenta: zgodovina je *smiselna*, če jo interpretiramo skozi prizmo krščanstva). Podobno velja tudi za drugi, podobno pomemben »ideološki« impulz kronista – utemeljiti knežjo ali državno »propagando« na področju visoke kulture.

Evzebijeva *Kronika* je močno vplivala na srednjeveško krščansko kroniško pismenstvo tako na (latinskem) Zahodu kot na (grškem in kasneje »cerkvenoslovanskem«) Vzhodu; kronist *PVL* je podedoval to tradicijo predvsem prek bizantinskih kronik Georgija Hamartola (842–867) in Joannesa Malalasa (c. 491–578). Druži jih predvsem troje:

– Iskanje izvora in kontinuitete zgodovinskih dogodkov v biblijskih časih; tako se *PVL* začne z razdelitvijo sveta med Noetove sinove po vesoljnem potopu:

Po vesoljnem potopu so si trije Noetovi sinovi razdelili zemljo: Sem, Ham in Jafet. Semu je pripadel vzhod: Perzija, Baktrija, celo do Indije v dalj in v šir do Rinokurure, se pravi od vzhoda pa do poldneva; Sirija, Medija do reke Evfrat, Babilon, Kordina, Asirci, Mezopotamija, Starodavna Arabija, Elimaja, Indija, Silna Arabija, Kojlesirija, Komagena in vsa Fenicija. (Glaser, *Pripoved* 7)

– Organizacija časa v skladu z načeli kronolgije oz. žanra kronike, kakor smo ga opisali v tem razdelku:

Leta 6411 (903). Ko je Igor odrastel, je spremljal Olega in ga poslušal; in iz Pskova so mu privedli ženo, ki ji je bilo ime Olga.

Leta 6412 (904).

Leta 6413 (905) [...] (22)

– Uporaba »zgodovine odrešenja« kot interpretativnega pristopa k popisovanju zgodovinskih dogodkov. Za ilustracijo te logike, idejno bržkone najbolj kompleksne in zanimive značilnosti *PVL* kot *krščanske kronike*, bi težko navedli kratek ilustrativen primer. Vpetost besedila v opisani idejni kozmos se izraža na širši ravni, in sicer na več načinov, na primer z identifikacijo nekaterih zgodovinskih oseb kot »tipov«, oprtih na zglede biblijskih (v *PVL* predvsem starozaveznih) in zgodnjekrščanskih likov (recimo bizantinskih svetnikov).

Takšno zgledovanje je lahko eksplicitno, recimo v odlomku, kjer kronist vzporeja lik kneginje Olge s starozavezno kraljico iz Sabe:

Bilo je kot takrat, ko je pred Salomona prišla etiopska kraljica, želeč slišati njegove modrosti, in videla veliko modrost in znamenja: tako je tudi blažena Olga iskala resnično modrost, le da je prva <etiopska kraljica> iskala človeško modrost, druga pa božjo. (41)

Zgledovanje je lahko tudi implicitno, recimo ko kronist pripoveduje o vojnah med nasledniki knežje dinastije z jezikom in s prisposodobami, ki spominjajo na starozavezne kroniške knjige. Vpetost zgodovinskih dogodkov v širši kontekst krščanske zgodovine (in prihodnosti) sveta se kaže na mestih, kjer kronist opisuje nebesna znamenja, ki naj bi napovedovala prihodnje dogodke:

V tem času pa se je pojavilo znamenje na zahodu: velika zvezda z žarki, ki so bili kot krvavi; zvečer se je po sončnem zahodu povzpela na nebo in tako je bilo sedem dni. To ni bilo dobro znamenje. Po tem je bilo mnogo sporov in poganskih vdorov v rusko deželo, saj je ta zvezda, ki je spominjala na kri, napovedovala prelivanje krvi. (102–103)

Širši kontekst krščanske zgodovine se kaže tudi tam, kjer kronist navaja nadnaravno motivacijo dejanj zgodovinskih likov, vstopa nadnaravnega v vzročno-posledične odnose med zgodovinskimi dogodki ali pa (zgodovinskim likom včasih nevidno) neposredno vpletanje nadnaravnih bitij v zgodovinsko dogajanje: »Toda to ni bil ognjeni steber, temveč prikazen angela, kajti angeli se prikazujejo v takšni podobi: bodisi kot ognjeni stebri bodisi kot plameni« (158).

Tovrstni kronistovi postopki besedilo torej primikajo h krščanskemu pojmovanju sveta, človeštva in zgodovine, kakor ga je narekovalo njegovo intelektualno okolje.

Kar *PVL* ločuje od Evzebijeve *Kronike* in njenih bizantinskih posnemovalcev (ter kronistovih grških letopisnih zgledov, Malalasa in Hamartola), je dodatna ambicija, da bi s sredstvi kroniškega pripovedovanja in skozi krščansko videnje zgodovine razložil izvor

specifične politične tvorbe – Kijevske Rusije –, kakor napove brž na začetku besedila, pred proemijem:

PRIPOVED O MINULIH LETIH MENIHA IZ TEODOZIJEVEGA PEČERSKEGA SAMOSTANA O TEM, OD KOD JE IZŠLA RUSKA DEŽELA < ... >, O TEM, KDO JI JE PRVI ZAVLADAL, IN O IZVORU RUSKE DEŽELE (7)

Besedilo *PVL* kot krščanske kronike s tem dobi povsem nov konceptualni naboj, saj ne stremlje h krščanskemu tolmačenju obče človeške in svetovne zgodovine, temveč znotraj njiju tudi zgodovine specifične (proto)države, in s tem tej državi posredno pripisuje posebno, osrednje mesto v svetu in zgodovini.

4.4 Zgodovinsko gradivo PVL skozi oči njegovih zapisovalcev in kompilatorjev. K »uzgodbenjem« zgodovine

Vsebina *PVL* je seveda tesno povezana z zgodovinskimi dogodki, ki smo jih preleteli v podrazdelku o dejanskem zgodovinskem ozadju te kronike. Kako kronika ta zgodovinski material ureja, kaj poudarja in kaj izpušča, je seveda povsem drugo vprašanje; poskusili ga bomo prikazati v tem podrazdelku. Zgodbeno ureditev in intence kronistov in kompilatorjev bomo tukaj le nekoliko nakazali, o dejanskih uporabljenih principih uzgodbenja v njih pa bomo na podlagi tukaj preprosto nanizanih zgodbenih dejstev razmišljali v 1. podrazdelku naslednjega poglavja, kjer bomo tehtali, ali je Fryeva teorija *mythoi* uporabna za interpretacijo *PVL*, v tem primeru predvsem prek njene (zlo?)rabe v postmodernistični historiografiji Haydna Whita. To nam bo koristilo v sklepni diskusiji magistrskega dela, kjer se bomo pri pregledu aplikacij Fryeve teorije na interpretacijo *PVL* lahko sklicevali na tukajšnji pregled vsebine.

Vsebino kronike bi lahko povzeli v bolj ali manj zaokroženih sklopih, ki sledijo (številke strani se nanašajo na slovenski prevod [Glaser 2015]); pri pregledu poskušamo vsaj v obrisih izluščiti kronistove tematsko-idejne poudarke, ki nas bodo zasnimali v naslednjem razdelku:

1.) Konvencionalni uvod ali proemij kronike podaja predzgodovino opisovanega geografskega prostora; navaja kronistu znana mesta iz bizantinskega letopisja in geografije, kjer so omenjena ljudstva s tega področja, ter jih s pripovedjo o posledicah vesoljnega potopa poveže z biblijskim časom. Tako naj bi bili »Slovani« in »Varjagi«, ki posebej zanimajo kronista, potomci Noetovega sina Jafeta. Uvod vsebuje tudi zgodbo o ustanovitvi mesta Kijev. Besedilo tukaj še ni kroniško urejeno z letnicami (7–15).

2.) Začetek kronološko urejenega zapisovanja. Poklicanje Skandinavcev oz. »Rusov« (in njihovega starešine Rjurika) s strani prebivalcev na področju bodoče Kijevske države in vzpostavitve (s stališča kronista) prve oblike »države« v porečju Dnepra pod dinastijo Rjurikovičev. Vladavina knezov za Rjurikom: Olega, ki napade Bizanc, z njim sklene prvo mirovno pogodbo in konča v legendarno-pravljičnem pripetljaju s kačo (15–29).

3.) Vladavina kneza Igorja z novimi pomorskimi napadi na Bizanc, novimi mirovnimi sporazumi in pogodbami ter naposled umorom kneza s strani pripadnikov plemena Drevljanov. Kruto, ritualno maščevanje Igorjeve žene Olge nad Drevljani in njeno »regentstvo« do odraslosti njenega sina Svjatoslava. Po pripovedi kronista je Olga prva pripadnica knežje dinastije, ki (po obisku Konstantinopla) iz poganstva prestopi v krščansko vero, Svjatoslav pa se niti pred niti po prevzemu oblasti noče dati krstiti. Vodi uspešne bojne pohode proti Hazarom, Bolgarom in Bizancu, s katerim naposled sklene mir ter močno razširi ozemlje pod svojo oblastjo. Med povratkom z bojnega pohoda nazaj v Kijev, ki je v tem času za kronista očitno že glavno mesto kneževine, ga ubijejo stepski nomadi (29–49).

4.) Spopad za Svjatoslavovo nasledstvo med njegovimi sinovi Olegom, Jaropolkom in Vladimirjem, v katerem naposled zmaga Vladimir in zasede kijevski prestol. Vladimir nato vodi številne bojne odprave proti sosednjim plemenom. V Kijevu vzpostavi osrednji kult poganskih božanstev (49–55).

5.) V dolgem pasusu, ki ga kronist očitno poudarja kot ključnega za zgodovino Kijevske države in njenega mesta v krščanskem svetu, gre za Vladimirjevo odločanje o sprejetju nove monoteistične religije v kneževini. Najprej so opisani »misijoni« Bolgarov, »Nemcev iz Rima« in Hazarov na kijevski knežji dvor; ti poskušajo kneza prepričati, naj prevzame njihovo veroizpoved: v primeru prvih islam, drugih krščanstvo zahodne različice

(opisani dogodki so se dogajali pred veliko shizmo v 11. stol., zapisani pa so bili, kot smo videli, po njej), v primeru tretjih pa judovstvo. Vladimir vse (na nek način celo humorno) zavrne. Nato kijevski dvor obišče grški filozof, ki kneza poskuša spreobrniti v krščanstvo vzhodne različice in mu poda podrobno pripoved o biblijski zgodovini in zgodovini odrešenja; ta kneza za razliko od prejšnjih misijonarjev pritegne. Tako knez pošlje odposlance k vsem omenjenim ljudstvom, ki izpovedujejo različne veroizpovedi, da se prepričajo, katero ima najlepše in najbolj prepričljivo obredje. Odposlanci enoglasno razglasijo bizantinsko krščanstvo za najboljšo. Zato se Vladimir odloči sprejeti to veroizpoved (in jo postaviti za »državno religijo« v svoji kneževini). Zato napade mesto Herson na Krimu, ki pripada Bizantinskemu cesarstvu, ga osvoji in od bizantinskih socesarjev¹⁶ v zameno za sprejetje krščanstva zahteva poroko z njuno sestro Ano. Socesarja mu ugodita in tako je knez krščen v mestu Herson. Po vrnitvi v prestolnico da uničiti poganke malike, katerih kult je sam vzpostavil, in organizira splošno pokristjanjenje kneževine, vključno s sprejemom učenjakov, ki začnejo otroke višjih slojev družbe poučevati krščanski nauk. Obenem nadaljuje z uspešnimi bojnimi pohodi in utrdi knežjo oblast. Kronist je nekoliko dvoumen glede Vladimirjeve lastne pobožnosti, saj navaja tako njegovo »ljubezen do evangelija« in radodarnost do ubogih kot tudi njegovo »razvratno« življenje, mnogoženstvo in nekoliko zadržano, pogojno sprejetje krščanstva (v zameno za roko princese) (55–82).

6.) Vladimirju se tik pred njegovo smrtjo upre sin Jaroslav, ki mu je Vladimir dodelil vladavino nad severnim delom države s središčem v Novgorodu. Oče se pripravi na bojni pohod proti sinu, vendar umre pred začetkom spopada. Kmalu se med knežjimi sinovi Svjatopolkom, Svjatoslavom, Borisom, Glebom in Jaroslavom in drugimi začne državljanska vojna za kijevski prestol. Svjatopolk da poiskati in ubiti svoje brate, a Jaroslav, ki se je utrdil na severu države, je varen pred njim. Predvsem smrti Borisa in Gleba kronist pripisuje izjemen pomen. Ker naj bi se odpovedala nasilju nad bratom in bila brez krivde ubita, ju ima kronist za mučenca in svetnika; zares sta hitro po smrti obveljala za prva svetnika iz Kijevske države in njun kult je postal izjemno pomemben, med drugim tudi zato, ker sta izhajala iz knežjega rodu in tako na nek način »posvečevala« vso dinastijo Rjurikovičev (prim. Malmenvall, *Branje* 89–92). Državljska vojna se nadaljuje med Jaroslavom in

¹⁶ V času teh dogodkov sta Bizancu vladala socesarja Vasilij (Bazilij) II in Konstantin VIII »Porfirogenet«.

Svjatopolkom. Jaroslav je že zaradi priprav na vojno z očetom poklical na pomoč »Varjage« iz Skandinavije. Ti so najprej nastanjeni skupaj z domačim prebivalstvom v Novgorodu in med obema skupinama prihaja do trenj in spopadov. Zato Jaroslav odredi prepoved krvnega maščevanja in ob vesti, da je njegov oče umrl ter da se je tako znašel v državljanski vojni, pomiri in združi obe strani v boju proti Svjatopolku.¹⁷ Naposled zmaga in zavlada v Kijevu, Svjatopolk pa na begu umre (82–92).

7.) Jaroslav si mora najprej izpogajati oblast nad kneževino in si jo razdeliti s preostalimi preživeli predstavniki dinastije Rjurikovičev, predvsem s polbratom Mstislavom. Vodi tudi uspešne bojne pohode proti sosednjim državam in plemenom. Po Mstislavovi smrti zavlada sam. Utrdi mesto Kijev in spodbuja pismenstvo, s čimer si tudi prisluži epitet »Modri«.

8.) Kronist (verjetno, kot bomo videli v naslednjem razdelku magistrskega dela, je nekje na tem mestu najti šiv, premeno med različnima zapisovalcema ali kompilatorjema kronike) se tukaj od popisovanja zgodovine iz perspektive knežje dinastije deloma preusmeri k »cerkveni zgodovini«. Opisan je začetek samostanskega življenja (»koinobiona«) v Kijevski državi. Prezbyter iz mesta Berestovo po imenu Hilarion odide v puščavništvo, nato pa roma na Sveto goro (Atos na Halkidiki), se da tam »postriči« v meniški red in sprejme ime Antonij. Nato se vrne v Kijevsko državo in tam zbere majhno skupino puščavnikov, ki živijo v jami blizu Kijeva; skupina se začne večati in dobivati obliko urejenega samostanskega življenja na čelu z igumnom¹⁸ – to funkcijo najprej opravlja Antonij sam, za njim Barlaam, ki ga kijevski knez kmalu nato postavi za igumna v novi Demetrijevski samostan,¹⁹ za njim pa Teodozij.²⁰ Nad jamo zgradijo sakralne objekte: tako nastane nadvse pomembni Kijevsko-Pečerski (Jamski) samostan, v skriptorijih katerega je kasneje, kakor smo že rekli, nastal rokopis *PVL* (98–100).

¹⁷ Ta dogodek je bil bržkone povod za nastajanje pisne pravne tradicije Kijevske države, ki se je nato izoblikovala v pravni kodeks, t. i. *Rusko pravdo* (prim. Glaser, *Pravda* 178–179).

¹⁸ V redovništvu vzhodnega krščanstva funkcija, primerljiva opatu.

¹⁹ Ob samobitnem koinobionu, vzpostavljenem na iniciativo puščavnikov, so knežje oblasti dale ustanoviti še druge samostane, predvsem Demetrijevskega blizu Kijeva, toda »Jamski« oz. Pečerski samostan je bil z mnogih vidikov pomembnejši zaradi svetosti in prominentnosti njegovih ustanoviteljev.

²⁰ Igumen Teodozij Pečerski je tudi predmet prvega »žitja« oz. literarnega popisa življenja svetnika v vzhodnoslovanskem prostoru, če ne štejemo nekoliko drugačnih besedil o že omenjenih Borisu in Glebu. Žitje Teodozija Pečerskega se – kakor tudi *PVL* – tradicionalno pripisuje menihu Nestorju iz Kijevsko-Pečerskega samostana, a se popisi dogodkov v obeh literarnih spomenikih mestoma močno razlikujejo.

9.) Po smrti Jaroslava Modrega knežji prestol v Kijevu zasede njegov sin Izjaslav. Tako v dejanski zgodovini kot v kronistovem videnju te zgodovine Kijevska država v tem času (sredina 11. stol.) počasi začne dobivati značaj ohlapne »federacije« manjših kneževin, ki jim vladajo posamezni predstavniki dinastije Rjurikovičev, vendar še vedno pod primatom vsakokratnega najbolj prominentnega člana dinastije, ki zaseda knežji prestol v prestolnici Kijevske države, Kijevu. Začnejo se tudi resni vpadi stepskih nomadov (sprva Pečenegov) na območje kneževin, ki jih zaenkrat še lahko odbijajo (92–101).

V tem času kronist opisuje številne nenavadne nebesne pojave, ki jim pripisuje značaj slabih znamenj za prihodnost države in njenih prebivalcev. Začnejo se še vpadi drugega stepskega nomadskega plemena – Kumanov, ki jih kronist imenuje Polovci – na Kijevsko državo. Istočasno knez Vseslav iz Polocka začne državljansko vojno in uspe mu zasesti Novgorod, a ga njegovi sorodniki uspejo premagati in ga po zvijači, ki vključuje prelomitev prisege pri križu, zaprejo v Kijevu. Vse to kronist interpretira kot božjo kazen za napake knežje dinastije in v kroniko interpolira pridigo o pravičnosti in božjih kaznih (101–106).

10.) V vzdušju strahu zaradi vpadov Polovcev v Kijevu izbruhne vstaja; ljudstvo iz ječe osvobodi Vseslava Polockega in ga ustoliči za kijevskega kneza, Izjaslav pa mora pobegniti v tujino. Knežji dvor je oplenjen in Polovci lahko nemoteno pustošijo po deželi. Izjaslav naposled s pomočjo poljskega vojvode Boleslava premaga Vseslava Polockega in ponovno vzpostavi osrednjo oblast v prestolnici. Kronist nadaljuje s plastično pripovedjo o delovanju čarodejev, ki jih ima za obsedene s hudimi duhovi, in opisuje nadaljnje znake zmede in božje kazni v deželi. Knezi lahko čarodeje zaenkrat še preganjajo in jih kruto kaznujejo, da ne bi zanetili množičnega krivoverstva. Toda hudič – kakor to vidi kronist – povzroči spor med kijevskim knezom Izjaslavom in njegovima bratoma Svjatoslavom in Vsevolodom, ki se konča z njuno zmago, Izjaslavovim begom in Svjatoslavovim prevzemom knežje oblasti v prestolnici. Ta boj med brati kronist najstrožje obsoja, češ da je v nasprotju s poslednjo voljo njihovega očeta Jaroslava in obenem z etosom dinastije Rjurikovičev, ki naj bi ga oblikoval zgled Borisa in Gleba (106–113).

11.) Nato se spet vrne k popisovanju meniškega življenja v Pečerskem samostanu. Opiše smrt igumna Teodozija, ki je bil kar najvišje spoštovan s strani menihov, in izvolitev njegovega naslednika Stefana. Sledijo slikoviti pohvalni zapisi o Teodoziju, Stefanu in nekaterih drugih menihih iz samostana; posebno mesto v teh pripovedih kronist spet posveti

temu, kar ima za kvarni vpliv hudiča in besov na samostanske brate, ki pa se tem silam zaenkrat še lahko zoperstavljajo in jih premagujejo (113–121).

12.) Med Rjurikoviči se nadaljujejo medsebojni spori in bitke za oblast nad pomembnejšimi mesti Kijevske države. Izjaslav pade v bitki proti Svjatoslavovemu sinu Olegu, v Kijevu zavlada Vsevolod (121–127).

13.) V Pečerskem samostanu se odločiljo izkopati truplo Teodozija, ki je po njegovi smrti ostalo zazidano v celici izven samostana; že takrat bivšega igumna namreč štejejo za posebej blaženega. V prvi osebi je opisano izkopanje relikvij, predvsem pa je poudarjena ohranjenost igumnovega trupla, znak, ki potrjuje njegovo svetost. Prenos Teodozijevih relikvij v samostansko cerkev kronist opisuje kot izjemno svečan in tako za vernike kot za ljudi Kijevske države povezovalen dogodek (127–129).

14.) Medsebojni spopadi Rjurikovičev se nadaljujejo, ko oblast počasi prevzema naslednja generacija dinastije; najpomembnejša med njimi sta Jaropolk, Izjaslavov sin, in Vladimir, Vsevolodov sin (kasneje znan kot Vladimir Monomah), ki se nenehno prepirata. Nadaljujejo in stopnjujejo se vpadi Polovcev, ki so ob notranji nestabilnosti Kijevske države resna nevarnost za njen obstoj. Posebej boleč za kronista je napad Polovcev na Pečerski samostan in njegova oplentev ter oskrnitev. Ob tem so nanizane številne fantastične in že kar groteskne obstranske pripovedi o popotovanjih Kijevčanov v tuje dežele, ki jih kronist razume skozi optiko bizantinskih zgodovinarjev (recimo pot Gjurjate Rogoviča v severna pogorja, ki je opisana kot odkritje ljudstev iz legend o Aleksandru Velikem, kronistu bržkone znanih iz *Apokalipse* Pseudometoda iz 7. stol.), ter o novih srečanjih s čarodeji in besi (129–143).

15.) Vsi pomembnejši predstavniki vladajoče dinastije se zberejo v mestu Ljubeč in sklenejo mir; mesta Kijevske države si sporazumno razdelijo v izogib novim notranjim vojskovanjem. Toda ta se takoj znova začnejo, v čemer kronist vidi delovanje zlih sil, in kulminirajo v izjemno brutalnem in plastično opisanem dejanju nasilja med brati, oslepitvi Vasiljka Tereboveljskega, pravnuka Jaroslava Modrega. Krivci za to dejanje so nato pregnani (143–154).

16.) V sklepnih vnosih *PVL* je zaznati nekoliko pozitivnejšo noto, saj so opisani prvi večji uspehi knezov Kijevske države v pohodih proti Polovcem, ki so možni le zaradi njihove

(občasne) sloge. Prav tako je (v delu kronike, ki jo zajemajo le nekatera izmed rokopisnih izročil) opisan svečan prenos relikvij Borisa in Gleba v Višgorod ter začetek relativno stabilne vladavine kijevskega velikega kneza Vladimirja Vsevolodoviča, imenovanega Monomah (154–171).

Na tem mestu se strnjeni kroniški zapisi v vseh rokopisnih virih *PVL* končajo, in očitno je, da nadaljnji vnosi niso del zaokrožene, zgodbeno oblikovane celote pod nadzorom kompilatorja, ki bi hotel z oblikovanjem (»uzgodbenjem«) gradiva posredovati kakšno posebno »ideološko« sporočilo.

4.5 Sklepni poudarki

Morda je treba še enkrat poudariti, da razdelek, ki se tukaj zaključuje, ni mišljen kot razširjen zgodovinski pregled dogajanja v Kijevski državi do začetka 12. stol. Takšen pregled v tem delu ne bi imel jasnega namena in mesta, obenem pa bi temeljil na *PVL* kot enem samem nezanesljivem in pristranskem viru. Tukaj poskušamo le čim jasneje predstaviti naracijo *PVL*, ozirajoč se predvsem na zanimivejše operacije, ki so jih kronisti in kompilatorji izvajali nad zgodovinskim gradivom ter s tem oblikovali pripoved, nemara zanimivo tudi s stališča fryevske literarne teorije. Tovrsten povzetek nam bo zato lahko prišel prav (bolj kot bi nam le gol, »nefiltriran« tekst kronike) v naslednjem razdelku, kjer bomo poskusili oceniti (posredni) poskus interpretacije *PVL* s fryevskimi metodami.

5. K FRYEVSKEMU BRANJU *PRIPOVEDI O MINULIH LETIH*

Zdaj, ko smo se seznanili z jedrnimi predpostavkami Fryeve teorije, se prepričali o njeni pristojnosti za svoje interpretacijske potrebe ter spoznali zgodovinski in idejni kontekst ter oblikovanost vsebine *PVL* s strani njenih zapisovalcev in kompilatorjev, imamo proste roke, da poskusimo aplicirati Fryevo teorijo pri poskusu interpretacije kroniškega besedila. V nadaljevanju bomo zarisali poskus »branja« – nekakšen okviren interpretacijski pristop, ki je bil posredno že preizkušen s strani vrhunskega interpreta *PVL* Donalda Ostrowskega, tako da bo naša interpretacija prevzela značaj »interpretacije interpretacije« in presojanja koristnosti njene rabe (ter razbiranja Fryeve miselne podstati pod plastjo posrednega prenosa). V zaključku magistrskega dela bomo lahko presodili, ali se je ta oblika fryevskega branja izkazala za koristno.

5.1 Branje *PVL* s pomočjo Fryeve arhetipske teorije mitov. Uvod

Fryeva arhetipska teorija mitov (razdelitev pripovednih kategorij [*mythoi*] na komično, tragično, romantično in ironično/satirično), ki smo si jo na kratko ogledali v 2. razdelku, je že služila za interpretacijo *PVL*, a ne sama na sebi, temveč prek historiografske aplikacije teh kategorij v postmodernistični »metazgodovini« Haydna Whita. Whita smo že v 2. razdelku omenili kot sodobnega teoretika, pri katerem je – v nasprotju s splošno sočasno tendenco k manj pogosti rabi in nerabi Fryeve misli v naprednem akademskem prostoru – zaznati tvorno recepcijo Frya. Nekoliko podrobneje si bomo zdaj izhodišča Whitove »metazgodovine« in njegov način rabe Frya ogledali v naslednjem podrazdelku (opozorili bomo tudi na probleme Whitove misli – tako inherentne kot povezane z njegovo recepcijo Frya).

Metazgodovinska historiografija Haydna Whita je imela od zadnje četrtine 20. stol. močan vpliv na dela zgodovine in historiografske teorije, ki se lotevajo analize zgodovinskih virov in zgodovin zgodovinopisja (to je bila tudi izvorna namembnost »metahistoriografije«). Whitova teorija je sčasoma preniknila tudi v medievistiko vzhodnoslovanskega prostora, in tako je Donald Ostrowski, eden vodilnih strokovnjakov za omenjeno področje in obdobje ter urednik zadnje znanstvenokritične izdaje *Pripovedi o minulih letih* na Harvardski univerzi, v

enem svojih člankov eksplicitno uporabil »white-fryevsko« metodologijo za prikaz narativnega loka *PVL* (gl. Ostrowski 247–253). Branje Ostrowskega si bomo поблиže ogledali nekoliko kasneje, še prej pa bomo torej predstavili misel Whita kot posrednika med Fryem in Ostrowskim.

5.2 Metahistorična misel Haydna Whita in z njo povezana problematika

Whitovo poglavitno delo, *Metazgodovina: zgodovinska domišljija v Evropi 19. stoletja* (*Metahistory: The Historical Imagination in 19th Century Europe*, prva izdaja 1973), je pregled zgodovinopisja 19. stoletja. White se v osrednjem delu knjige ukvarja s kanoničnimi deli zgodovinopisja tega obdobja (med drugim recimo s poglavitnimi deli Hegla, Micheleta, Burchardta, de Tocquevilla, Croceja itd.). Toda najpomembnejši del knjige je bržkone njen uvod z naslovom »Poetika zgodovine« (»Poetics of History«), kjer White predstavi svoje videnje discipline, ki jo imenuje metazgodovina. Gre seveda za »preučevanje preučevanja zgodovine«, a ne kakršno koli. Zgodovinopisje je za Whita panoga pripovedništva, v katerem zgodovinarji, ki vsi izhajajo iz določene ideološke skupine, uporabljajo predvidljive narativne postopke in oblike argumentacije, da producirajo zgodbe, ki koristijo njihovi ideologiji. Resničnost, v kateri naj bi se dogajali dogodki, opisovani v delih zgodovinopisja, je fikcijska; dejstvenost dogodkov je za to fikcijo v končni posledici neobstoječa ali pa je vsaj povsem nerelevantna za potrebe zgodovinopisja (Evans 101 in 138–139).²¹ Whitovsko metazgodovino bi torej lahko opisali – če si smemo privoščiti določeno mero »ironičnega modusa« – kot preučevanje rabe jezikovnih sredstev za doseganje ideoloških ciljev na specifičnem področju literature, ki ga imenujemo zgodovinopisje.

Ideologije, pripovedni postopki in argumentacijska sredstva zgodovinarjev pa po Whitu niso naključni ali vseenostni. Na tej točki v njegovo teorijo zgodovinske poetike vstopi Fryev metodološki vpliv. White namreč v zgodovinopisju (vsaj tistem iz 19. stol., ki ga preučuje v omenjenem delu) identificira štiri tipe uzgodbenja (*emplotment*), se pravi temeljnih načinov pripovedovanja, ki jih zgodovinopisci lahko uporabijo za doseganje svojih ideoloških ciljev: romanco, tragedijo, komedijo in satiro. To so seveda kategorije *mythosa*, ki

²¹ Ko je bil White soočen z vprašanjem, ali je tudi resničnost Auschwitza v zgodovinskih zapisih le fikcijska in ali dopušča zanikanje holokavsta, je priznal obstoj koncentracijskega taborišča neodvisno od njegovih pojavitvev v zgodovinskih uzgodbenjih, a je obenem vztrajal, da je to vprašanje nezanimivo za »resnično zgodovinopisje« (Evans 238).

jih Frye razgrinja v eseju »Arhetipska kritika« v *Anatomiji kritištva* (izvzemši ironijo, ki pri Fryu nastopa v paru s satiro).

Z vsakim od omenjenih tipov uzgodbenja White poveže še »modus argumentacije« (*mode of argument*) in »modus ideološke implikacije«. To so tri sestavine, ki jih po Whitovem mnenju zgodovinar lahko uporablja pri pisanju zgodovine (oziroma jih po definiciji uporablja); so bodisi sredstva za doseganje njegovih ideoloških ciljev (uzgodbenje in argumentacija) bodisi njegovi ideološki cilji sami (modus ideološke implikacije).²²

Celoten Whitov sistem opisanih kategorij (t. i. »afinitet« [*affinities*] v zgodovinopisju) je naslednji (White 29):

<i>modus uzgodbenja</i>	<i>modus argumentacije</i>	<i>modus ideološke implikacije</i>
romantični	idejni (formist)	anarhistični
tragični	mehanistični	radikalni
komični	organicistični	konservativni
satirični	kontekstualistični	liberalni

Modusom uzgodbenja po Whitu pripadajo tudi tipične besedne figure (*tropes*): romantičnemu metafora, tragičnemu metonimija, komičnemu sinekdoha, satiričnemu pa ironija (Ostrowski, *Pagan* 248).

Po Whitovem mnenju bo zgodovinopisec pri svojem delu uporabljal samo ali pretežno tisti modus uzgodbenja in modus argumentacije, ki ustreza njegovemu ideološkemu nazoru. Zgodovinopisec radikalnih nazorov bo tako uporabljal mehanistični modus argumentacije (zanj so silnice zgodovine izven dosega posameznikov in jih lahko le spoznavamo prek študija zgodovine) in tragični modus uzgodbenja itn.

Toda vrnimo se k Whitovi uporabi Fryeve literarne teorije pri formuliranju zgoraj opisanih strukturnih tipov v historiografski pripovedi. White na začetku svojih

²² Na tej ravni je to morda smiselno razumeti kar kot »ideologijo avtorja«, čeprav gre za kategorijo, ki ima v Whitovem sistemu nekoliko kompleksnejšo denotacijo.

klasifikacijskih izvajanj poda eksplicitno obrazložitev, zakaj je pri oblikovanju temeljev svoje metahistorične metode uporabil prav Fryevo literarno teorijo. Ta obrazložitev je nadvse zanimiva za potrebe tega magistrskega dela in jo navajam v celoti:

Zavedam se, da se s tem, ko uporabljam Fryevo terminologijo in klasifikacijo pripovednih struktur, izpostavljam kritiki tistih literarnih teoretikov, ki bodisi nasprotujejo njegovemu taksonomskemu delu bodisi namesto njegove ponujajo lastne taksonomije. Nočem trditi, da so Fryeve kategorije edine možne za klasifikacijo žanrov, modusov, mythoi in podobnega v literaturi; toda izkazali so se za posebej uporabne pri analizi del zgodovinarstva. Glavna kritika Fryeve literarne teorije je očitno ta, da njegova metoda analize morda deluje dobro pri drugotnih umetniških delih, recimo pri pravljici ali detektivski zgodbi, da pa je preveč rigidna in abstraktna za tako bogato prepletana in večplastna dela, kot so *Kralj Lear*, *Iskanje izgubljenega časa* ali celo *Izgubljeni raj*. To je morda res; verjetno je res. Toda Fryeva analiza glavnih oblik mitske in pravljичne literature zelo dobro služi za eksplikacijo preprostih oblik uzgodbenja, ki ga lahko najdemo v tako »omejenih« umetnostih, kot je zgodovinarstvo. Zgodovinske »zgodbe« ponavadi padejo v kategorije, ki jih je razvil Frye, natanko zato, ker zgodovinar teži k temu, da se upira konstrukciji kompleksnih peripetij, ki so vsakdanji kruh za romanopisce in dramatike. Natanko zato, ker zgodovinar ne pripoveduje (ali trdi, da ne pripoveduje) zgodbe »zaradi nje same«, teži k temu, da uzgodbi svoje zgodbe na najkonvencionalnejši način: po eni strani kot pravljico ali detektivsko zgodbo, po drugi strani pa kot romanco, komedijo, tragedijo ali satiro.²³ (White 7–8 v opombi pod črto)

Citirani odlomek ponuja nekaj zelo zanimivih sklepov. Med drugim služi kot odlična ilustracija Whitovega videnja lastne discipline. White zgodovinarstvo opredeli kot umetnost, a »omejeno«; zgodovinarji so literarni umetniki, ki pripovedujejo zgodbe, pri čemer jih ne omejuje resničnost dogodkov, temveč zgolj njihovo prepričanje (ali »trditev«), da zgodb ne pripovedujejo »zaradi njih samih«.

²³ I am aware that, by using Frye's terminology and classification of plot structures, I throw myself open to criticism by those literary theorists who either oppose his taxonomic efforts or have their own taxonomies to offer in place of his. I do not wish to suggest that Frye's categories are the sole possible ones for classifying genres, modes, mythoi, and the like, in literature; but I have found them especially useful for the analysis of historical works. The principal criticism of Frye's literary theory seems to be that, while his method of analysis works well enough on second-order literary genres, such as the fairy tale or the detective story, it is too rigid and abstract to do justice to such richly textured and multi-leveled works as *King Lear*, *The Remembrance of Things Past*, or even *Paradise Lost*. This may be true; it probably is. But Frye's analysis of the principal forms of mythic and fabulous literature serves very well for the explication of the simple forms of emplotment met with in such »restricted« art forms as historiography. Historical »stories« tend to fall into the categories elaborated by Frye precisely because the historian is inclined to resist construction of complex peripeteias which are the novelist's and dramatist's stock in trade. Precisely because the historian is not (or claims not to be) telling the story »for its own sake«, he is inclined to emplot his stories in the most conventional forms – as fairy tale or detective story on the one hand, as Romance, Comedy, Tragedy or Satire on the other. (White 7–8 v opombi pod črto)

Izbira Fryeve literarne teorije za tovrstno rabo je problematična z metodološkega stališča in razkriva temeljno nestrinjanje ali nerazumevanje med Whitom in Fryem. Fryeve kategorije mitov veljajo za *literaturo*. Vsa Fryeva literarna teorija je, kot smo videli, zvedljiva na njegov imperativ, naj bo znanstvena in avtonomna, naj torej v literaturi odkrije njej specifične zakonitosti, ki jih ni nikjer drugje, niti v naravnem svetu niti v *drugih oblikah besedil*, in jih nato preučuje brez (pretiranega ali prevladujočega) sklicevanja na druge znanosti. White pa, kot smo videli, ne ločuje med deli zgodovinopisja in umetnosti in zato tipologijo, razvito specifično za besedno umetnost, bodisi za pravljice in detektivske zgodbe bodisi za tragedije in romane, prenese na drugačen tip tekstov. Zgodovinopisje namreč enostavno ni književnost, to ni niti v smislu ali na ravni preprostejših literarnih oblik, kjer bi bile lahko globinske strukture manj zakrite z avtorjevo mojstrskostjo; morda zgodovinopisje prav tako kot književnost uporablja naravni jezik, morda uporablja tudi besedne figure in pripovedovanje,²⁴ a umetnost je vendarle drugačen, poseben tip jezika ali tip rabe jezika (Lotman 15).

Tudi trditve v besedni umetnosti so namreč (če naj navedemo še en uporaben protiargument Whitovi rabi Fryeve tipologije) hipotetične, kakor je ugotovil že Frye, in se ne nanašajo nujno na zunanji svet; trditev v zgodovinopisju, ki se ne bi nanašala na zunanji svet, pa bi bila nevarna laž in bi morala biti sankcionirana. Dejstvo, da White v Fryevi tipologiji mitov, namenjeni za preučevanje literature, najdeva veliko mero uporabnosti za zgodovinopisje, je torej bodisi naključno bodisi posledica kakšnega zunanjega razloga, ki v tem specifičnem primeru družijo oba tipa tekstov, toda ne potrjuje statusa zgodovinopisja kot umetnosti.

Za naše potrebe je še veliko bolj zanimiv naslednji izsledek iz citiranega odlomka: po Whitovem mnenju je Fryeva teorija *mythoi* zelo primerna za interpretacijo (oz. z Whitovimi besedami »analizo«) literarnih del na ravni pravljice ali detektivke – kakor je po njegovem mnenju in interpretativnih izkušnjah uporabna tudi za zgodovinopisje.

Na tem mestu se lahko še enkrat vprašamo, kakšne vrste besedilo je *PVL*; gre seveda, strogo gledano, za historiografsko besedilo, toda napisano dosti pred oblikovanjem modernih kanonov historiografije, literature, umetnosti in neumetnosti. Vsebuje rabo pesniškega in

²⁴ Toda še zdaleč ne vse zgodovinopisje; obstajajo številna dela zgodovinopisja, ki sestojijo zgolj iz komentiranja dokumentov in ne vsebujejo pripovedi. Tem White torej ne bi mogel določiti tipa uzgodbenja.

ritmičnega jezika, besednih figur, predvsem pa pripovedi, ki *PVL* približujejo naši predstavi o literaturi ali polliteraturi, a jo vanjo zaradi povsem drugačnega zgodovinskega konteksta bržkone ni smiselno poskušati umeščati. Seveda pa predmet tega magistrskega dela ni presojanje, ali pri *PVL* gre za literarno delo ali ne, temveč le, ali je za njegovo interpretacijo koristna, pomenljiva in konstruktivna raba Fryevih teoretsko-kritičkih prijemov.

Pri tem sploh ni pomembno, kar smo Whitu očitali v prejšnjem odstavku; če je Fryevo teorijo sprejel iz napačnih razlogov, vendar ta daje pozitivne rezultate in je primerna za besedila, kot so pravljice, detektivke in nekatera pripovedna dela znotraj zgodovinopisja, se pravi potencialno tudi za *PVL*, je Whitovo »priporočilo« v tem primeru vendarle vredno upoštevati. Fryeva teorija je torej, če sledimo temu toku misli, ne le pristojna, temveč tudi koristna za interpretacijo *PVL*.

5.3 Branje *PVL* s pomočjo Fryeve teorije *mythoi skozi Whitovo teorijo uzgodbenj. Primer Ostrowskega*

Kakor smo nakazali že pred obravnavo Whitove recepcije Fryeve teorije, bo sledila pozorna analiza odlomka iz članka Donalda Ostrowskega, ene glavnih svetovnih avtoritet za *PVL*. V tem razdelku Ostrowski za interpretacijo kronike rabi Whitovo metahistorično tipologijo. To rabo bomo poskusili presoditi kot uspešno (koristno za uvid v tekst) ali neuspešno, obenem pa bomo pod plastjo whitovske teorije sproti odkrivali Fryevo izvirno misel in poskusili ovrednotiti tudi vlogo tega »substrata« pri interpretaciji. Končna diskusija o interpretativni koristnosti Fryeve teorije za *PVL* (in podobna besedila) bo sledila v zaključku dela.

Članek Donalda Ostrowskega »Poganska preteklost in krščanska identiteta v *Začetni kroniki*«²⁵ (»Pagan Past and Christian Identity in the *Primary Chronicle*«) je bil objavljen leta 2011 v zborniku *Zgodovinske pripovedi in krščanska identiteta na evropski periferiji: zgodnje zgodovinopisje v Severni, Vzhodno-centralni in Vzhodni Evropi (okr. 1070–1200)* (*Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe [c.1070–1200]*).

²⁵ »Začetna kronika« (*Primary Chronicle*) je alternativno poimenovanje za *PVL*.

Poglavitna intenca članka je nasprotovanje očitno prevladujoči tendenci preostalih prispevkov v zborniku – poudarjanju distanciranja zgodnjih krščanskih zgodovinopiscev na evropski periferiji od njihovih poganskih prednikov. Ostrowski namreč v *PVL* – vsaj v prvi polovici, približno do smrti Jaroslava Modrega – najdeva relativno spravljiv odnos do poganskih prednikov in ustanoviteljev Kijevske države (230). V podkrepitev svoje teze se v drugi polovici članka odloči za whitovsko metahistorično interpretacijo *PVL*.

Po kratki eksplikaciji Whitove teorije, ki tukaj ni več potrebna, poda Ostrowski ključno tezo svoje metahistorične interpretacije *PVL*: v skladu z Whitovo tipologijo najdeva v kroniki dva zaporedna tipa uzgodbenja, ki ju je mogoče razložiti bodisi s spremembo avtorjeve ideologije med pisanjem teksta bodisi – verjetneje – s prisotnostjo dveh avtorjev (48–49).

V nadaljevanju članka Ostrowski preleti dogajanje v kroniki in ga interpretira ter klasificira v skladu z Whitovo teorijo. Ob dogodkih iz kronike, ki jih izpostavlja Ostrowski, bomo v obliki oklepajih in ležeče podajali sklice na 16 enot iz pregleda vsebine *PVL* v prejšnjem razdelku, kjer smo ta pregled poskusili opremiti tudi z nastavki za opredelitev tipa kronistovega uzgodbenja. Upajmo, da ta vzporedni sistem nanašanja ne bo povzročal prehude zmede zaradi istočasne rabe sprotnega sklicevanja na vire magistrskega dela (predvsem na članek Ostrowskega).

Na začetku kronike (*I.*) je človeštvo po Ostrowskem na najnižji točki; pravkar se je zgodil vesoljni potop in Noetovi sinovi so si razdelili zemljo (Ostrowski, *Pagan* 249). Po Fryevi teoriji arhetipov, predstavljeni v istem eseju, iz katerega je White ekstrapoliral svoje tipe uzgodbenja, bi lahko tej fazi zgodovine, kakor se pojavlja v *PVL*, pripisali prevladovanje arhetipsko *demoničnega* podobja, ki je podobje nočne more, suženjstva, popolnega nasprotja človekovih naravnih hrepenenj (Frye, *Anatomy* 147). Oglejmo si na primer opis popotopnih plemen na tem mestu v *PVL*: »Srečevali so se na teh rajanjih, plesali in peli vsakršne demonske pesmi« (Glaser 13). Ali pa: »Drevljani so živeli živalsko, živeli so kakor živina: pobijali so se med seboj, jedli vse, kar je nečisto, porok pa niso imeli, temveč so dekleta ugrabljali ob vodah« (prav tam).

Od tod pot človeštva v *PVL* vodi navzgor, iz slabega k dobremu; najvišjo, najpozitivnejšo točko kronike pa je iskati v dogodkih pred in med sprejetjem krščanstva s strani kneza Vladimirja Svjatoslaviča (5.); dogodki pred Vladimirjevim sprejetjem krščanstva so po Ostrowskem povezani v 5 zgodbenih pramenov, ki so urejeni hiastično (Ostrowski, *Pagan* 249). Po bratomorni vojni s Svjatopolkom (6.) sledi še en vrhunec zgodovine iz kronistove perspektive: vladavina Jaroslava Modrega (7.) (prav tam).

Vladavina Jaroslava Modrega je v *PVL* zares opisana s podobjem, ki bi ga Frye štel za apokaliptično, se pravi kot »zemeljska podoba raja«; ilustrativen je recimo odlomek, kjer je opisana prenova Kijeva: »Jaroslav je postavil veliko mesto [...] Kijev, ob njem pa Zlata vrata; postavil je cerkev svete Sofije, božje modrosti, ki je sedež metropolije, zatem pa še kamnito cerkev Oznanjenja sveti Materi božji nad Zlatimi vrati«²⁶ (Glaser 95).

Ostrowski v opisanem segmentu kronike vidi komično uzgodbenje. Ljudje v njem pretežno delujejo avtonomno, brez neposrednega vstopanja Boga ali hudiča v zgodovino (prav tam). V tej fazi uzgodbenja *PVL* Ostrowski identificira tudi zaviralni dejavnik (*blocking agent*), kar je Fryev termin in nepogrešljiv sestavni del fryevskega komičnega *mythosa* (prav tam); ta dejavnik, ki junaku nekaj časa preprečuje dosego komičnega razpleta, v *PVL* predstavlja poganstvo skandinavskih Rusov in avtohtonega prebivalstva Kijevske države pred sprejetjem krščanstva (prav tam).

Še en element, ki postavlja prvo polovico kronike v območje komičnega uzgodbenja (po Whitovi terminologiji) ali komičnega *mythosa* (po Fryevi), je *anagnorisis*, prepoznanje: pogani se odpovedo nevednosti in sprejmejo krščansko spoznanje (prav tam).

Po Whitovi klasifikaciji bi h komičnemu uzgodbenju spadal organicistični modus argumentacije in raba tropa sinekdohe, ki ju Ostrowski v tem segmentu ne zazna, opazi pa ustrezni »konservativni« modus ideološke implikacije (250).

Približno v času Jaroslavove smrti (9.) se stanje stvari v *PVL* spremeni. Začnejo se hujši vdori Polovcev in notranja neenotnost države postaja akutnejša (10.). Neprestani boji s Polovci in med Rjurikoviči vzpostavljajo vzdušje *agona*, značilno za uzgodbenje romance (prav tam).

²⁶ Gre za apokaliptično podobje v najstrožjem pomenu besede: opis in podobje pri nadzidavi Kijeva močno spominjata na gradnjo novega Jeruzalema v Janezovem *Razodetju*.

V polje uzgodbenja romance umešča drugo polovico *PVL* tudi spremenjen odnos človeštva z nadnaravnim: pojavljajo se pogosti opisi delovanja čarodejev (*10.*) in znamenj, ki jim kronist pripisuje nadnaravni značaj, tako da predstavljajo intruzijo nadnaravnega v svet smrtnikov (prav tam).

Ker za kronista ta znamenja (na primer ognjeni steber nad samostanom) sama po sebi predstavljajo nebeška bitja (v tem primeru angela), gre za rabo metafore, ki je prav tako pričakovana v romantičnem uzgodbenju (251).

Drugi afiniteti, ki naj bi po Whitu nastopali skupaj z romantičnim uzgodbenjem, sta anarhistični modus ideološke implikacije in idejni (formistični) modus argumentacije. Ostrowski trdi, da je oboje odkril v drugi polovici *PVL*, ki jo sicer prepričljivo postavlja na področje romantičnega uzgodbenja: anarhistično ideologijo v odsotnosti centralne oblasti v Kijevski državi, idejno argumentacijo pa v kronistovi krščanski neoplatonistični teologiji (prav tam). Toda ti trditvi se zdita vprašljivi: kronist odsotnosti centralne oblasti v Kijevu nikakor ne šteje za dobro stvar in je torej v opoziciji do anarhistične ideološke implikacije, ne pa na njeni strani. Prav tako se opazka, da je pričakovano idejno argumentacijo najti v krščanski teologiji avtorja, dozdeva nekoliko preveč samoumevna; oba dela kronike sta namreč skoraj zagotovo napisala krščanska meniha, od katerih je pričakovati »neoplatonistično teologijo« in idejno, formistično teološko argumentacijo; poleg tega je v prvem, komično uzgodbenem delu krščanski kronist prav tako pričakovano posegal po idejni, krščansko obarvani argumentaciji, čeprav naj bi po Whitovi klasifikaciji uporabljal organicistično.

Izsledke iz tega razdelka bomo komentirali v naslednjem, zadnjem razdelku magistrskega dela; tam bomo tudi presodili, ali je Fryeva literarna teorija – kakor smo se vprašali v uvodu – za interpreta *PVL* uporabna in smiselna ter ali služi uvidu.

6. ZAKLJUČEK

Potem ko smo skozi drugi in tretji razdelek magistrskega dela počasi prišli do sklepa, da je literarna teorija Northropa Frya pristojna za interpretacijo *PVL*, se pravi, da jo lahko za ta namen uporabljamo brez pridržkov, smo se v zadnjem razdelku poskusili opredeliti do pomembnejšega izmed dveh vprašanj, postavljenih v uvodu: ali je Fryeva teorija tudi posebej koristna za interpretativni uvid v kroniko? Seznanjenje s teorijo Haydna Whita, ki je Fryevo delo bolj ali manj korektno apliciral pri formuliranju svoje teorije metazgodovine, ter nato sledenje whitovsko-fryevski interpretaciji *PVL*, ki jo je opravil eden vodilnih strokovnjakov za ta tekst, Donald Ostrowski, sta zadostno odgovorila na naše vprašanje.

Že v podrazdelku, kjer smo pregledali izhodišča metahistorične misli Haydna Whita, smo opozorili na odlomek, v katerem White pojasnjuje svojo odločitev za uporabo Fryeve tipologije *mythoi* za potrebe svoje historiografije; tam eksplicitno in argumentirano priporoča uporabo Fryevske – in svoje – metodologije za specifičen tip tekstov, ki mu pripada tudi *PVL*.

Toda zgolj Whitovo mnenje ni zadoščalo za odgovor na naše vprašanje o uporabnosti Fryeve teorije pri odpiranju uvida v *PVL*. Ob analizi whitovsko-fryevskega branja *PVL* Donalda Ostrowskega smo morali presoditi, ali takšno branje služi uvidu. Potrudili smo se tudi izpod plasti whitovskega branja *PVL* izluščiti fryevsko plast in primerjati njuno interpretativno moč.

Glede prve plasti interpretacije *PVL* pri Ostrowskem (ko sledimo njegovi eksplicitni uporabi Whitove teorije) lahko ugotovimo, da je bilo whitovsko metahistorično branje *PVL* uspešno, saj je lahko v *PVL* z veliko mero zanesljivosti identificiral dva zaporedna tipa uzgodbenja, kar lahko po eni strani služi za boljše razumevanje posebnosti teksta, po drugi pa celo kot posreden »dokaz« za dvojno avtorstvo kronike.

V primerih, ko se whitovsko-fryevska tipologija uzgodbenj ni ujemala z dejstvi v tekstu – recimo ko je Ostrowski sicer prepričljivo identificiral prvo polovico *PVL* kot komično, drugo pa romantično uzgodbeno, a v prvem primeru ni mogel izpričati prisotnosti organicistične argumentacije kronista, ki bi jo tam zahteval Whitov model –, je šlo izključno

za neuspeh Whitovega segmenta te tipologije, ki Fryevi teoriji pripovednih pozicij dodaja ideološke in argumentacijske moduse, in ne za neuspeh Fryeve podstati te tipologije.

Še več, obstajali so primeri, ko se je Ostrowski, sicer uporabljajoč whitovsko metahistorično metodo, začel zatekati k značilno fryevskim kategorijam (zaviralni dejavnik, *agon* itd.). To napeljuje k mnenju, da je bil fryevski substrat v Whitovi metodologiji celo bolj uporaben za uvid kot Whitova površina; tako je Ostrowski med svojo interpretacijo *PVL* očitno začel intuitivno luščiti ta bolj koristni substrat iz manj koristne Whitove lupine.

Kot *caveat* glede uporabnosti Fryeve teorije za interpretacijo *PVL* bi lahko na koncu omenili le nekatere manjše napetosti, ki nastajajo pri opisanem branju – tako skozi prizmo Whitove predelave Fryeve tipologije kot te tipologije same. Prvič, Fryeva teorija modusov, ki v *Anatomiji kritičstva* predstavlja nekakšen tipološki par teoriji *mythoi* (kasneje uporabljeni in razviti v Whitovi teoriji uzgodbenj), se opira na moč delovanja specifičnega človeškega, polbožanskega ali božanskega junaka – se pravi individuuma, posameznega »bitja«. V *PVL* pa takšen osrednji lik, ki bi služil kot nesporen povezovalni element *mythosa* in glavni akter, čigar moč delovanja opredeljuje pozicijo besedila v vicovski zgodovini civilizacij in umetnosti, umanjka. Ostrowski to vprašanje odpravi tako, da Kijevisko državo kot tako (ali celo vse človeštvo) naredi za osrednjega junaka kronike. Vendar ni eksplicitnega razloga, zakaj bi to izključevalo uporabnost fryevskega branja; navsezadnje bržkone ni razloga, da tudi kolektivni junak ne bi mogel imeti – za potrebe fryevske teorije modusov – ključnih tipoloških značilnosti individualnega junaka.

Drugi pomislek, ki smo ga navajali že v razdelku o recepciji Frya pri Meletinskem, bi lahko opisali kot problem »diahrone« tendence kanadskega teoretika; namreč iskanja duhovno- ali kulturnozgodovinskega reda, v katerega so vpete vsakokratne pojavnosti literature. Interpretacija posameznega besedila – *PVL* ali katerega drugega – je s fryevskega stališča najzanimivejša in najpovednejša tedaj, ko skoznjo vpogledamo v časovnost literature in njeno dialektično »večno vračanje enakega« skozi epohe zgodovine. Seveda pa tudi to ni razlog za »prepoved« sinhronega branja besedila; pri branju *PVL* se Ostrowski zaradi svojih specifičnih interpretativnih potreb v citirani študiji (in zaradi tega, ker je k Fryevi teoriji pristopal prek Whitove) pač ni odločil za razvitje duhovno- in kulturnozgodovinskih ekstrapolacij na podlagi interpretacije besedila.

Na podlagi povedanega lahko ponovimo zaključek, ki je bil pogojno izrečen že v prejšnjem razdelku po prikazu Whitove teorije in citiranju odlomka, ki Fryu v primerih, zelo sorodnih *PVL*, pripisuje veliko interpretativno moč: Fryeva literarna teorija za interpretacijo *PVL* ni le pristojna, temveč ji je v veliko pomoč.

LITERATURA IN VIRI

- Cross, Samuel Hazzard in Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor. »Introduction«. Uvodna razlaga. *The Russian Primary Chronicle. Laurentian Text*. Prev. in ur. Samuel Hazzard Cross in Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor. Cambridge, Massachusetts: The Mediaeval Academy of America, 1953. 3–50.
- Eagleton, Terry. *Literary Theory: An Introduction*. Oxford [etc.]: Blackwell, 1996.
- »Eusebius«. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Ur. F. L. Cross in E. A. Livingstone. Oxford [etc.]: Oxford University Press, 1997.
- Evans, Richard. *In Defence of History*. London: Granta, 2000.
- Franklin, Simon. *Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950-1300*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press, 2010.
- Frye, Northrop. *Anatomy of Criticism. Four Essays*. Princeton: Princeton University Press, 1973.
- . *The Great Code. The Bible and Literature*. San Diego [etc.]: Harcourt Brace Jovanovich, 1983.
- . *Anatomija kritištva*. Prev. Nuša Rozman. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2004.
- Glaser, Aljaž (prev.). *Pripoved o minulih letih*. Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2015.
- . »Žitje Teodozija Pečerskega in politika žanra«. Spremná beseda. *Pismenost in kultura Kijevske Rusije: prevodi in komentarji izbranih tekstov*. Ur. Blaž Podlesnik, prev. Simon Malmenvall in Aljaž Glaser. Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2019. 143–154.
- . »Ruska pravda: vpogled v ‚pravni tekst‘ Kijevske države«. Spremná beseda. *Pismenost in kultura Kijevske Rusije: prevodi in komentarji izbranih tekstov*. Ur. Blaž Podlesnik, prev. Simon Malmenvall in Aljaž Glaser. Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2019. 173–182.
- Hart, Jonathan. Northrop Frye: *The Theoretical Imagination*. London [etc.]: Routledge, 1994.

- Javornik, Miha. »Jelezar Moisejevič Meletinski: Med mitom, literaturo in zgodovino«. Spremnna beseda. *Poetika mita*. Jelezar Moisejevič Meletinski. Prev. Borut Kraševce. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2006. 297–312.
- »kronika«. *Literatura: leksikon*. Janko Kos et al. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009.
- Lotman, Jurij Mihajlovič. *Struktura umetniškega teksta*. Prev. Borut Kraševce. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2010.
- Malmenvall, Simon. »Kijevska Rusija in *Pripoved o minulih letih*«. Spremnna beseda. *Pripoved o minulih letih*. Prev. Aljaž Glaser, ur. Blaž Podlesnik. Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2015. 175–248.
- . »*Branje o Borisu in Glebu*: reprezentacija verskega in političnega zgleada«. Spremnna beseda. *Pismenost in kultura Kijevske Rusije: prevodi in komentarji izbranih tekstov*. Ur. Blaž Podlesnik, prev. Simon Malmenvall in Aljaž Glaser. Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2019. 83–97.
- Meletinski, Jelezar Moisejevič. *Poetika mita*. Prev. Borut Kraševce. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2006.
- Murnik, Maja. *Teoretske osnove literarne vede po Northropu Fryeu: diplomsko delo B. Mentor Tomo Virk*. Ljubljana: FF, 2002.
- Ostrowski, Donald. »Introduction«. Uvodna razlaga. *The Pověst' vremennykh lét: An Interlinear Collation and Paradosis*. Ur. Donald Ostrowski, David Birnbaum in Horace G. Lunt. Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. XVII–LXXIII (prvi zvezek).
- . »Pagan Past and Christian Identity in the *Primary Chronicle*«. *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c.1070–1200)*. Ur. Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols Publishers, 2011. 229–253.
- Shepard, Jonathan. »The Origins of Rus' (c.900–1015)«. *The Cambridge History of Russia, Volume 1: From Early Rus' to 1689*. Ur. Maureen Perrie. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press, 2006. 47–72.
- Snoj, Vid. *Nova zaveza in slovenska literatura*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.

Surkov, Vladislav. »Odinočestvo polukrovki (14+)«. *Rossija v global'noj politike* 17.2 (2018). Splet. 18. 8. 2019.

<https://globalaffairs.ru/global-processes/Odinochestvo-polukrovki-14-19477>

Sveto pismo stare in nove zaveze: slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov. Študijska izdaja. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2005.

Toynbee, Arnold. *A Study of History*. London [etc.]: Oxford University Press; Thames and Hudson, 1972.

White, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in 19th Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014.

IZJAVA

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Aljaž Glaser
